

A historical analysis: a comparison of the formation of nuclear-weapon-free zones in the world

Abstract

IN RECENT YEARS, IN THE LIGHT OF THE COLLECTIVE SECURITY SYSTEM AND THE ROLE OF THE SECURITY COUNCIL, DISARMAMENT IS ONE OF THE TOOLS THAT IS IN LINE WITH INTERNATIONAL PEACE AND SECURITY, ALTHOUGH IT IS NOT EXPLICITLY MENTIONED IN THE CHARTER, AND ON THE ONE HAND, THERE IS A DIRECT CONNECTION BETWEEN THE EXISTING OBSTACLES ON THE WAY TO COMPLETE NUCLEAR DISARMAMENT AND THERE IS THE DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF A NUCLEAR-WEAPON-FREE ZONE. WITH THE COLLAPSE OF THE SOVIET UNION AND THE DEMISE OF THE BIPOLAR SYSTEM, WHICH IS CONSIDERED A DECISIVE FACTOR IN THE ARMS RACE, ESPECIALLY IN THE NUCLEAR FIELD, THE QUESTION ARISES AS TO WHAT FUTURE IS ENVISIONED FOR AREAS FREE OF NUCLEAR WEAPONS? CAN WE EXPECT THAT BY USING THE FAVORABLE CONDITIONS THAT HAVE ARISEN AS A RESULT OF THE DEVELOPMENT IN INTERNATIONAL RELATIONS, THE NUCLEAR STATES WILL FULFILL THEIR OBLIGATIONS BASED ON ARTICLE 6 OF THE CONVENTION ON THE PROLIFERATION OF NUCLEAR WEAPONS AND NEGOTIATE IN GOOD FAITH IN ORDER TO CONCLUDE A GENERAL DISARMAMENT CONVENTION AND COMPLETE? THIS RESEARCH TRIES TO ANSWER THE QUESTION OF WHAT HISTORICAL PROCESS HAS GONE THROUGH THE FORMATION OF NUCLEAR WEAPON FREE ZONES IN THE WORLD?

KEY WORDS: NUCLEAR WEAPON, MIDDLE EAST, ARMS RACE, PEACE, UNITED NATIONS

تحلیلی تاریخی: مقایسه‌ای بر شکل‌گیری مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در جهان مهین سیا منصوری^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۲

چکیده

در سال‌های اخیر در پرتو نظام امنیت دسته‌جمعی و نقش شورای امنیت خلع سلاح یکی از ابزارهای است که در راستای صلح و امنیت بین‌المللی است گرچه در منشور به‌طور صریح مطرح نشده است و از طرفی ارتباط مستقیمی بین موانع موجود در راه دستیابی به خلع سلاح کامل هسته‌ای و توسعه مفهوم منطقه عاری از سلاح هسته‌ای وجود دارد. با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و از بین رفتن نظام دوقطبی که در رقابت تسلیحاتی به‌ویژه در زمینه هسته‌ای عامل تعیین‌کننده‌ای تلقی می‌شود این سؤال مطرح می‌شود که چه آینده‌ای برای مناطق عاری از سلاح هسته‌ای متصور است؟ آیا می‌توان انتظار داشت که با استفاده از شرایط مساعدی که بر اثر تحول که در روابط بین‌المللی به وجود آمده، دولت‌های هسته‌ای به تعهدات خود بر اساس ماده ۶ کنوانسیون منع گسترش سلاح هسته‌ای عمل کرده و با حسن نیت کامل مذاکراتی به‌منظور انعقاد کنوانسیون خلع سلاح عمومی و کامل انجام دهند؟ این پژوهش تلاش دارد تا به این پرسش پاسخ دهد که شکل‌گیری مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در جهان چه فرایند تاریخی را طی کرده است؟

واژگان کلیدی: سلاح هسته‌ای، خاورمیانه، رقابت تسلیحاتی، صلح، سازمان ملل

^۱ کارشناس ارشد دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی گرایش صلح و امنیت دانشکده وزارت امور خارجه، تهران. ایران (نویسنده مسئول).

سابقه تاریخی رژیم‌های خلع سلاح به قرن ۱۹ و از سال ۱۸۶۸ بازمی‌گردد که در آن قدرت‌های به جنگ به‌عنوان یک ابزار اجتناب‌ناپذیر نگاه می‌کردند و از طرفی بشر به دنبال کاستن درد و رنج غیرضروری برای اهداف جنگ و خسارات جنگی بودند طی کنفرانسی روسیه از کشورهای قدرتمند برای شرکت در خلع سلاح دعوت کرد که به‌موجب آن، سران این کشورها در شهر سن پترزبورگ گرد هم آمدند و اعلامیه ۱۸۶۸ سن پترزبورگ را تنظیم کردند (ظریف و سجادپور، ۱۳۸۴: ۵۷۳). اگرچه این پیمان محدود و شامل کشورهای مشخصی بود اما به هر ترتیب پایه‌گذار رژیم خلع سلاح در سراسر جهان شد. در سال‌ها ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ طی اجلاس‌های صلح لاهه این روند رو به گسترش بود و به دنبال استفاده گسترده از سلاح‌های شیمیایی در جنگ جهانی اول، در پروتکل ۱۹۲۵ ژنو تعهدات جهانی ممنوعیت استفاده از سلاح‌های خاص شیمیایی مورد توافق قرار گرفت و از سال ۱۹۲۸ اجرایی شد (ظریف و سجادپور، ۱۳۸۴: ۵۷۴).

منشور سازمان ملل متحد نیز یکی از حامیان خلع سلاح جهانی است در ماده ۱۱ و ماده ۲۶ با احتیاط فراوانی به مسئله خلع سلاح اشاره شده و این احتیاط حتی در تعیین وظایف شورای امنیت در حوزه خلع سلاح نیز وجود دارد و با دستیابی بشر به سلاح هسته‌ای احساس خطر جامعه جهانی از چنین تسلیحاتی تشدید شد (ظریف و سجادپور، ۱۳۸۴: ۵۷۷). معاهده منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای (۱۹۶۳) و در نهایت معاهده عدم اشاعه سلاح‌های هسته‌ای^۲ در سال ۱۹۶۸ از جمله مهم‌ترین این تلاش‌های جهانی بوده است. در کنار نگرانی‌های جهانی از گسترش سلاح‌های هسته‌ای و تلاش‌های صورت گرفته برای جلوگیری از گسترش سلاح‌های هسته‌ای و ادامه روند آزمایش‌های هسته‌ای در مناطق مختلف جهان، مناطق مختلف جهان نیز دغدغه‌های خلع سلاحی به خود گرفت و به تدریج به سمت عاری ساختن مناطق خود از سلاح هسته‌ای در قالب معاهدات منطقه‌ای نشان می‌دادند بدین ترتیب رژیم‌های ویژه خلع سلاح هسته‌ای شکل گرفت.

گرایش ایجاد منطقه‌ی عاری از سلاح هسته‌ای یکی از راهکارهای خلع سلاحی و حرکت به‌سوی جهان عاری از سلاح‌های هسته‌ای است. در این فصل به روند شکل‌گیری مناطق عاری از سلاح هسته‌ای و معاهدات حاکم بر مناطق عاری از سلاح هسته‌ای بررسی خواهد شد و جداگانه به هر منطقه‌ای و تعریف، اصول، اهداف و رژیم نظارت آن نیز مورد بحث قرار خواهد گرفت. اهمیت خلع سلاح باعث شده است تا این پژوهش بر آن باشد تا به روش تبیینی به این پژوهش تا به این پرسش پاسخ دهد که شکل‌گیری مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در جهان چه فرایند تاریخی را طی کرده است؟ در ادامه به تعاریف و فرآیندهای تاریخی پرداخته خواهد شد.

چارچوب مفهومی: مناطق عاری از سلاح هسته‌ای

نگرانی کشورهای عضو جامعه بین‌المللی از گسترش سلاح‌های هسته‌ای و ناکامی تلاش‌های آن‌ها برای امحای این سلاح‌ها همراه انجام آزمایش‌های هسته‌ای در مناطق مختلف جهان توسط کشورهای دارنده سلاح‌های کشتار جمعی به‌ویژه

2.. the Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons (NPT)

سلاح‌های هسته‌ای شد کشورهای یک منطقه به‌صورت داوطلبانه خود را متعهد به عدم دستیابی به سلاح‌های هسته‌ای می‌کنند و قریب به اتفاق کشورها از طریق عضویت در معاهده عدم اشاعه سلاح هسته‌ای، قبل این تعهد را پذیرفته‌اند.

اندیشه خالی نگه‌داشتن برخی از مناطق و غیرهسته‌ای کردن آن‌ها در اواخر دهه پنجاه میلادی یعنی زمانی که بر همه روشن شد که خلع سلاح عمومی و کامل هسته‌ای در آینده محقق نمی‌شود در اقدام پیشگیرانه و پیشدستانه فکر ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای شکل گرفت. اولین گام در این خصوص در سال‌های ۱۹۵۸ و ۱۹۵۹ به ترتیب توسط اتحاد جماهیر شوروی و لهستان برای ایجاد چنین مناطقی در شمال اروپا و اروپای مرکزی بود باهدف خنثی کردن برتری هسته‌ای پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) بود که با مخالف دولت‌های عضو این پیمان نظامی روبرو شد (Macdonal, 1989:47).^۱

در سال ۱۹۶۱ در شانزدهمین اجلاس مجمع عمومی، آندن نخست‌وزیر وقت دولت سوئد طرحی را پیشنهاد کرد که منجر به ایجاد یک رهیافت کلی شد در این طرح دولت سوئد از دبیر کل خواست تا راجع به شرایط لازم برای اینکه کشورهای فاقد سلاح بتوانند صراحتاً متعهد به خودداری از ساخت، تحصیل یا قبول آن در سرزمین خود به نام کشور دیگری شوند تحقیق به عمل آورند.^۳

بعد از ابتکار نخست‌وزیر سوئد مجمع عمومی ملل متحد درخواست از دبیر کل، زمینه را برای ایجاد چنین مناطقی فراهم می‌شود که حاصل آن اقدام گزارشی است که در سال ۱۹۷۵ تقدیم مجمع شد.^۴

در مورد تهیه کنوانسیون برای منع تولید، اکتساب و دریافت سلاح‌های هسته‌ای تحقیقاتی به عمل آورد و در صورت سودمندی نتایج این تحقیقات در یک اجلاس به بحث گذاشته شود این طرح که به طرح آندن^۵ مشهور شد که مجمع عمومی آن را در همان سال تصویب کرد پاسخ‌های را از ۶۲ دولت عضو ملل متحد دریافت کرد در این اظهارنظرها روس‌ها از ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته‌ای به‌عنوان راهی برای ایجاد بین دولت‌ها پشتیبانی می‌کردند و دولت‌های هسته‌ای غربی نیز، تحقق هدف ایجاد این‌گونه مناطق را مستلزم سه شرط می‌دانستند اول: رضایت دولت‌های واقع در منطقه جغرافیایی موردنظر برای ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته‌ای دوم: عدم تغییر توازن قدرت در ایجاد یک نظام کنترل سوم: نظارت مؤثر برای حصول اطمینان از اجرای تعهدات دول عضو مناطق.

قدرت قانونی برای ایجاد مناطق عاری از سلاح‌های هسته‌ای از ماده ۵۳ منشور سازمان ملل متحد، ماده ۷ معاهده عدم اشاعه شکل گرفته است و نقش ترتیبات و سازمان‌های منطقه‌ای در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی به رسمیت می‌شناسد که برگرفته از نظام عدم اشاعه است با مجموع ۱۱۲ کشور عضو، پنج منطقه عملاً پوشش کل نیمکره جنوبی هستند و معاهدات و پیمان‌های را بین خود امضا کرده‌اند.

³ Comprehensive study of the Question of Nuclear Weapons Free Zones on All Its Aspects, Special

⁴ A/10027/Add

⁵ .plan Uden

در همین سال مجمع عمومی ملل متحد در قطعنامه ۱۶۶۵ اهمیت و آثار گسترش سلاح‌های هسته‌ای را یادآور شد این قطعنامه که به قطعنامه ایرلند مشهور است پس از تصویب آن با چند قطعنامه دیگر به تائید سیاست‌های خود در این باره پرداخت.^۶

این سند با الهام از معاهده تلاتولکو که با تصویب آن در فوریه ۱۹۶۷ بخش وسیعی از قاره آمریکا عاری از سلاح هسته‌ای شده بود تنظیم و بعدها در شکل‌گیری مفهوم حقوقی این مناطق مؤثر واقع شد.

از قطعنامه‌های مهمی که سازمان ملل آن را تصویب کرد می‌توان به مهم‌ترین آن قطعنامه ۲۰۲۸ سال ۱۹۶۵ اشاره کرد که این قطعنامه به خطوط کلی نظام عدم اشاعه در آینده اشاره می‌کند و از نظر مجمع عمومی این قطعنامه باید از گریز قدرت‌ها بزرگ برای امکان تکثیر مستقیم و غیرمستقیم سلاح هسته‌ای به دور باشد و طبق این قطعنامه طبق خواست و نظر مجمع باید توازن معقولی بین مسئولیت و تعهد قدرت‌های هسته‌ای و سایر دولت‌ها ایجاد شود (Fischer, 1967:48).

مجمع عمومی ملل متحد در ۹ دسامبر ۱۹۷۴ در بیست و نهمین نشست سالانه خود، طی تصویب قطعنامه ۳۲۶۱ (house, 2010) تصمیم به انجام یک مطالعه همه‌جانبه در زمینه این مناطق گرفت، بنابراین این پژوهش را به گروه ویژه‌ای از کارشناسان خبره دولتی محول کرد تا زیر نظر اجلاس کمیته خلع سلاح نام وظیفه کنند و از دبیر کل نیز خواست تا خدمات و امکانات لازم را برای انجام این مأموریت فراهم آورد و اجلاس کمیته خلع سلاح را موظف کرد تا پژوهش انجام شده را در ۱۹۷۵ به سی‌امین نشست مجمع عمومی ارائه کند گزارش ضمیمه قطعنامه ۳۴۷۲ بود (UN, 2001) که به پیشنهاد مکزیک و با اکثریت ضعیف ۸۲ روی موافق و ۱۰ روی مخالف و ۳۶ روی ممتنع به تصویب رسید. این قطعنامه که حاوی چند اصل کلی و کم‌وبیش مبهم راجع به مناطق عاری از سلاح هسته‌ای بود، خصومت اکثر دولت‌ها عضو ناتو را برانگیخت. حال آنکه دولت‌های عضو پیمان ورشو به آن رأی ممتنع دادند. رأی مخالف اکثر ناتو و رأی ممتنع اعضای پیمان ورشو نشانگر حساسیت قدرت‌ها هسته‌ای نسبت به هرگونه اقدام برای ایجاد چنین مناطقی بود (ممتاز، ۱۳۷۵:۴۳).

مطابق این قطعنامه، منطقه عاری از سلاح هسته‌ای به منطقه‌ای اطلاق می‌شود که مجمع عمومی ملل متحد آن را به صورت رسمی به رسمیت می‌شناسد و از طریق معاهده تشکیل شده باشد؛ یعنی آنکه مجمع نبودن سلاح هسته‌ای در آن منطقه را تائید کند همانند منطقه عاری از سلاح هسته‌ای در آمریکا لاتین که حتی قبل تصویب معاهده منع گسترش، با امضای معاهده تلاتولکو به وجود آمد. بدیهی است باید وضعیت منطقه را از حیث نبود سلاح هسته‌ای کاملاً روشن نمایند (ممتاز، ۱۳۷۵:۴۳). در مقام مقایسه، مفهوم منطقه عاری از سلاح هسته‌ای به لحاظ ماهوی موسع‌تر از مفهوم عدم گسترش به نظر می‌رسد زیرا تعهدات دولت‌هایی که به معاهده منع گسترش می‌پیوندند به ممنوعیت ساخت، تحصیل و یا کنترل سلاح هسته‌ای محدود می‌شود. در عین حال که می‌توانند به دولت دارای سلاح هسته‌ای اجازه دهند که چنین سلاحی را تحت نظارت همان دولت در خاک آن‌ها مستقر کند.^۷

⁶ Prevention of the Wider Dissemination Of Nuclear Weapons, 4December 1961, [1665 \(XVI\)](#)

⁷ Cf. Etude de R. St J Macdonald " Nuclear Free Zones

در مقابل دولتی که سرزمینش در منطقه عاری از سلاح هسته‌ای قرار می‌گیرد، به هیچ وجه حق استقرار سلاح هسته‌ای را در خاک خود ندارد. همین تعهد که در ماده ۱ تلاتولوکو کشورهای منطقه عاری از سلاح هسته‌ای هم‌زمان متعهد می‌شوند که اجازه ورود سلاح هسته‌ای را به سرزمین خود ندهند. به عبارت دیگر به کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای اجازه ندهند تا تسلیحات هسته‌ای خود را در این مناطق مستقر کنند کشورهای مناطق عاری از سلاح هسته‌ای سازوکارهای نظارتی بین‌المللی همچون پادمان هسته‌ای و پروتکل الحاقی را برای راستی آزمایی پابندی خود به این تعهدات می‌پذیرند و در برخی موارد علاوه بر آن سازوکارهای منطقه‌ای و متقابل را نیز پذیرا می‌شوند (ممتاز، ۱۳۷۵: ۴۳).

همچنین تأکید می‌شود که در این مناطق نباید دستیابی صلح‌آمیز به انرژی هسته‌ای دچار مشکل شود و همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه برای دستیابی به انرژی هسته‌ای صلح‌آمیز باید ادامه داشته باشد (UN, 2001).

مهم‌تر از تعهدات کشورهای عضو این مناطق، پنج عضو دائم شورای امنیت به‌عنوان دارندگان رسمی این سلاح با ارائه "تضمین‌های منفی امنیتی" نسبت به عدم استفاده از سلاح‌های هسته‌ای خود علیه کشورهای عضو این مناطق متعهد می‌شوند همچنین می‌پذیرند که از استقرار این سلاح‌ها در مناطق تحت پوشش معاهدات مربوط خودداری کنند.

این کشورها با ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای، کشورهای غیرهسته‌ای این مناطق مانع ورود تسلیحات هسته‌ای کشورهای دارنده به مناطق خود انتقال این سلاح به کشورهای منطقه خود و آزمایش‌های هسته‌ای قدرت‌های در محدوده جغرافیایی این مناطق می‌شوند.

این کشورها همچنین تضمین‌های منفی امنیتی از سوی کشورهای هسته‌ای را به دست می‌آورند لذا ایجاد مناطق عاری از سلاح‌های هسته‌ای به‌عنوان یک امتیاز برای کشورها و مناطق فوق شناخته‌شده و تلاش‌های قابل توجهی نیز برای گسترش این مناطق در این زمینه انجام شده است.

اما در مناطقی که یک یا چند عضو به‌طور رسمی یا غیررسمی به دنبال سلاح هسته‌ای بوده‌اند دستیابی به توافق در مورد ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای با شورای انجام شده است و در این میان منطقه خاورمیانه به‌عنوان منطقه‌ای است که علیرغم تلاش‌های زودهنگام کشورهای این حوزه هنوز منطقه عاری از سلاح هسته‌ای در آن تحقق نیافته است.

تعریف، اصول، اهداف مناطق عاری از سلاح هسته‌ای

۱- مفهوم

بند نخست تعریف مفهوم حقوقی است: منطقه عاری از سلاح هسته‌ای منطقه‌ای است که گروهی از دولت‌ها، با اعمال حاکمیت خود، از طریق یک معاهده یا کنوانسیون ایجاد کرده و مجمع عمومی ملل متحد نیز آن را به رسمیت شناخته است به موجب چنین معاهده و یا کنوانسیونی:

الف: مقررات منع کامل وجود سلاح هسته‌ای در منطقه از جمله تحدید حدود منطقه تعریف می‌شود

ب: به‌منظور حصول اطمینان از اجرای تعهدات ناشی از مقررات یک نظام کنترل و نظارت بین‌المللی به‌تو می‌آید.

بند دوم دولت‌های هسته‌ای باید طی یک سند بین‌المللی جداگانه که از نظر حقوقی قدرت اجرایی کاملی دارد، نظیر یک معاهده، یک کنوانسیون یا یک پروتکل در هر منطقه عاری از سلاح هسته‌ای که توسط مجمع عمومی ملل متحد شناسایی شده چنین تعهد می‌کنند:

الف: رعایت مقررات منع کامل وجود سلاح‌های هسته‌ای مندرج در معاهده یا کنوانسیونی که به‌عنوان سند موسست منطقه محسوب می‌شود و در تمامی منطقه

ب: اجتناب از مساعدت در انجام اعمال ناقص معاهده یا کنوانسیون مزبور، به هر طریقی در سرزمین‌هایی که جزئی از منطقه به شمار می‌رود.

ج: خودداری از استفاده یا تهدید به استفاده از سلاح‌های هسته‌ای علیه دولت‌های واقع در منطقه

ب - اصول

بی‌شک بررسی و تحقیق در هر منطقه عاری از سلاح هسته‌ای مجموعه‌ای از اصول حاکم است اما اصول حاکم تنها پیشنهادی است از سوی کارشناسان سازمان ملل و جنبه تحمیلی و الزامی ندارد. برخی از اصول شامل:

۱. مناطق عاری از سلاح هسته‌ای دارای وصف ارادی هستند

ایجاد مناطق به ابتکار دولت‌های منطقه سپس مذاکره و مشارکت فعال تمام آن‌ها انجام می‌گیرد هم‌چنین اصل حاکمیت اراده دولت‌هاست که قواعد حقوقی این مناطق را تعیین می‌کند.

۲. عادی‌ترین و مدبرانه‌ترین ابزار حقوقی، برای ایجاد یک منطقه عاری از سلاح هسته‌ای، معاهده بین‌المللی است. به‌موجب ماده ۲ کنوانسیون حقوق معاهدات ۱۹۶۹ وین، معاهده یک توافق بین‌المللی است که صرف‌نظر از آن یک، دو یا چند سند بین دولت‌ها تنظیم شده باشد و گذشته از نام آن تابع حقوق بین‌الملل است.

گاهی مناطق از اعلامیه یک‌جانبه ممکن است ایجاد شود اما اصول آن این است که با ابعاد سیاسی و استراتژیک، حقوقی و فنی از طریق معاهده بین‌المللی پدید آیند زیرا اعلامیه یک‌جانبه الزام‌آور نیست.

۳. ضوابط و مقررات یک منطقه عاری از سلاح هسته‌ای باید به نحوی مؤثری، متضمن عاری سازی منطقه عاری از جنگ‌افزارهای اتمی باشد.

در این مناطق عضو عموم از اقدام و مشارکت در ساخت، اکتساب، انباشت، استقرار، آزمایش، به‌کارگیری با تهدید به استفاده از تسلیحات اتمی ممنوع می‌شود.

۴. پیش‌بینی نظام مؤثر کنترل و نظارت بر اجرای تعهدات دول عضو این مناطق ضروری است

۵. ترویج استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای در این مناطق

۶. تحدید حدود هر منطقه عاری از سلاح هسته‌ای باید بر اساس حقوق بین‌المللی از جمله اصل آزادی دریاهای آزاد و تنگه‌های بین‌المللی، فضای هوایی بین‌المللی باشد.

۷. مجمع عمومی ملل متحد باید وجود مناطق عاری از سلاح هسته‌ای را به رسمیت بشناسد.

ج. اهداف

هدف از ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای برای جلوگیری از اشاعه هسته‌ای و کاهش جنگ و تأمین امنیت این مناطق است بنابراین اهداف ایجاد این مناطق منطقی و قانونی است و اقدامی پیشگیرانه به شمار می‌رود برای ظهور دولت‌های هسته‌ای جدید و راهی است برای رسیدن به خلع سلاح عمومی در جهان و در نهایت تحقق یکی از اهداف سازمان ملل برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است.

بر اساس منشور سازمان ملل برای تأمین امنیت ایجاد قراردادها و نهادها منطقه‌ای را مجاز می‌شمرد بدون تردید ایجاد این مناطق خود گامی در راستای ایجاد امنیت دسته‌جمعی است که در نهایت منجر به افزایش صلح و امنیت در جهان می‌شود. در راستای اجرایی شدن رژیم‌های امنیتی منطقه‌ای اجرای قواعد منطقه‌ای خلع سلاح، شفاف‌سازی و ایجاد زمینه‌ها و تصویب اقدامات اطمینان‌بخش ضروری است.

علاوه بر این اجرای معاهدات خلع سلاح نظیر اقدامات منطقه‌ای، بستگی به پذیرش و اجرای اقدامات منطقه‌ای، بستگی به پذیرش و اجرای اقدامات منطقه‌ای، بستگی به پذیرش و اجرای اقدامات تحقیق و نظارت دارد (راوری، ۱۳۷۷: ۷۷)

ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای و حرکت جهان به سمت جهانی عاری از این سلاح موجب بقا و حیات ان. پی. تی است زیرا رکن اصلی این معاهده جلوگیری از گسترش سلاح هسته‌ای است و با ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای به صورت داوطلبانه توأم با خودکنترلی تحقق می‌یابد.^{۱۱۱}

از آنجایی که تحقق این مناطق به راحتی و داوطلبانه بود مجمع عمومی به دنبال ترویج و تشویق ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای را ترویج کند.

نظام حقوقی مناطق عاری از سلاح هسته‌ای

شناسایی یک منطقه به عنوان منطقه عاری از سلاح هسته‌ای توسط سازمان ملل متحد، پذیرش بازرسی تأسیسات هسته‌ای موجود در منطقه از سوی دولت‌های عضو معاهده در هر منطقه و متعهد شدن دولت‌های دارای سلاح هسته‌ای به رعایت ترتیبات خاص هر منطقه است.

معاهدات مناطق عاری از سلاح هسته‌ای تعهدات کم‌وبیش مشابهی برای اعضای خود به همراه دارند و البته طبیعی است که هر منطقه‌ای با ملاحظات ویژه‌ای خاص خود را از بعد ویژگی‌های استراتژیک، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی خود مقررات خاص خود را داشته باشد به هر حال عضویت در نظام حقوقی مناطق عاری از سلاح هسته‌ای نه تنها اقدام مستقیمی از الحاق پیمان منع گسترش هستند بلکه مکمل نظام ضعیف و تبعیض‌آمیز آن نیز بوده است و در واقع در راستای اهداف ان. پی. تی عمل کرده است.

سه اصل حقوقی عبارت است از:

شناسایی منطقه توسط مجمع عمومی

پذیرش بازرسی تأسیسات هسته‌ای موجود در منطقه

سپردن تعهد از سوی دولت‌های هسته‌ای در رعایت ترتیبات مقرر

الف - عدم استقرار سلاح هسته‌ای

دولت‌های عضو معاهدات متعهد می‌شوند که از قبول مستقیم و یا غیرمستقیم انتقال سلاح‌های هسته‌ای یا سایر ادوات انفجاری هسته‌ای یا کنترل بر آن‌ها خودداری نمایند و در صدد دستیابی به آن نیز نباشند. دولت‌های عضو کنوانسیون منع گسترش سلاح هسته‌ای ۱۹۶۸ نیز این تعهدات را پذیرفته‌اند با این تفاوت که این دولت‌ها می‌توانند در صورت تمایل در سرزمینشان پذیرای آن دسته از سلاح‌های هسته‌ای باشند که در اختیار و تحت کنترل دولت‌های هسته‌ای است بر همین اساس دولت آلمان با وجود عضویت در این کنوانسیون به آمریکا اجازه داده تا اقدام به استقرار سلاح هسته‌ای در خاک آلمان کند و کوبا نیز به علت حضور نیروهای آمریکا مجهز به سلاح هسته‌ای در گوانتانامو^۸ واقع در سرزمین کوبا که کماکان در کنترل آمریکاست قادر به اجرای تعهدات خود طبق معاهده تلاتولکو نیست و تنها بعد از اینکه آمریکا رسماً تعهدات معاهده را پذیرفت توانست در سال ۱۹۹۵ تشریفات الحاق به این معاهده را انجام دهد (ممتاز، ۱۳۷۵:۳۵).

دامنه شمول جغرافیایی معاهدات مورد نظر محدود به سرزمین اصلی و فضا بالا نیست بلکه مناطق دریایی را نیز در برمی‌گیرد از این رو معاهده تلاتولکو با مخالفت قدرت‌های بزرگ روبرو شد تا جایی که فرانسه اعلام کرد از مناطق عاری از سلاح هسته‌ای تنها در مواردی که توازن قوا متکی به نیروهای بازدارنده هسته‌ای نباشد جانب‌داری خواهد کرد. کماکان زمانی که به نفع قدرت‌های بزرگ بوده است اقدام به نقض قوانین مناطق عاری از سلاح هسته‌ای کرده‌اند و به دولت‌ها عضو این اجازه را می‌دهد که در صورت تمایل فضای بالای سرزمین و فرودگاه‌های خود را روی هواپیماهای مجهز به سلاح هسته‌ای متعلق به هم‌پیمانان خود باز نگهدارند و به ناوهای جنگی آن‌ها که حامل سلاح هسته‌ای است اجازه لنگر انداختن در بندها را صادر کنند زیرا در توافقات به صورت صریح در خصوص حق توقف اشاره نشده است.

ب - تمکین به بازرسی

برای حصول اطمینان از اینکه دولت‌های عضو اقدام به استقرار سلاح هسته‌ای در سرزمینشان نکرده‌اند این معاهدات تمهیداتی را در جهت بازرسی از فعالیت‌های هسته‌ای که در منطقه انجام می‌گیرد را که در راستای اهداف کنوانسیون عدم اشاعه است در نظر گرفته‌اند. از آنجایی که اغلب دولت‌های عضو مناطق خود عضو معاهده عدم اشاعه نیز هستند علاوه بر بازرسی بر طبق ماده ۳ آن پی‌تی توسط آژانس بین‌المللی انرژی اتمی انجام می‌گرفت و مورد تأیید مجدد قرار می‌گیرد به این ترتیب دولت‌های عضو این معاهدات که به هر دلیلی تاکنون بازرسی آژانس را نپذیرفته‌اند موظف می‌شوند که برای بررسی و تأیید انجام تعهدات خود و جلوگیری از انحراف انرژی هسته‌ای از مصارف صلح‌جویانه به تولید سلاح هسته‌ای با آژانس انعقاد موافقت‌نامه نمایند که بر اساس آن آژانس مجاز خواهد بود که فعالیت‌های هسته‌ای دولت‌ها طرف موافقت‌نامه را مورد بازرسی قرار داده و هر گونه تخطی از تعهدات را شناسایی می‌کند.

^۸. Guantanamo

بررسی معاهدات موردی مناطق عاری از سلاح هسته‌ای

الف) طرح عاری ساختن مناطق از سلاح‌های هسته‌ای
ب) نظام کنترل تسلیحات در مناطق مسکونی و غیرمسکونی

معاهده جنوبگان (۱۹۵۹)

رژیم قرارداد جنوبگان^۹ یا رژیم حقوقی چگونگی استفاده از قطب جنوب قراردادی است که از سال ۱۹۵۹ و به دنبال ادعاهای ارضی آرژانتین بر قطب جنوب ظهور پیدا کرد که طبق این معاهده این بخش به‌عنوان میراث مشترک بشری شناخته شد و قدرت‌های بزرگ شوروی و آمریکا و انگلیس تصمیم گرفتند با ایجاد معاهده‌ای مانع از سلطه کشورها بر قطب جنوب شوند.

معاهده فضای ماوراء جو (۱۹۶۷)

عهدنامه ۱۹۶۷، بین کره ماه و دیگر کرات آسمانی از طرفی و فضای ماورای جو به معنی دقیق کلمه از طرف دیگر باید فرق گذاشت در ماده ۴ این عهدنامه به‌طور کامل، مربوط به بهره‌برداری مسالمت‌آمیز از کره ماه و دیگر کرات آسمانی است و ایجاد تأسیسات نظامی، آزمایشگاهی سلاح‌های مختلف و اجرای هرگونه عملیات نظامی را کرات مذکور منع کرده است، اما در مورد فضا ماورای جو، الزام به بهره‌برداری مسالمت‌آمیز از فضا هنوز قطعی و کامل نیست.

بنا به خواست و مشارکت قدرت‌های هسته‌ای با غیرنظامی شناخته‌شده‌اند و مطابق بند یک از ماده ۴ عهدنامه مذکور، در مدار قرار دادن سفینه‌های حامل سلاح‌های هسته‌ای یا دیگر سلاح‌هایی که قدرت عظیمی دارند ممنوع شده است (ضیایی ۱۳۸۵: ۲۲۴-۲۲۵).

معاهده‌ی ممنوعیت آزمایش سلاح‌های هسته‌ای در جو، فضای خارج جو در زیر آب که از آن به‌عنوان معاهده‌ی منع آزمایش محدود یاد می‌شود به رأی‌گیری گذاشته شد. درنهایت با ۱۱۳ رأی موافقین معاهده استفاده از سلاح‌های هسته‌ای را در همه‌ی مناطق به‌جز زیرزمین ممنوع کرد و قدم مؤثری در کم کردن جنگ‌های هسته‌ای بود. اهداف اصلی معاهده از این قرارند: حصول اطمینان از آزمایش ایمن ابزار جدید و جلوگیری از تشعشعات مضر، همچنین جلوگیری از شارش هسته‌ای در جو است (disarmament, 2001).

معاهده بستر دریاها (۱۹۷۱)

این معاهده معاهده‌ی منع استقرار سلاح‌های هسته‌ای و دیگر سلاح‌های کشتار جمعی در بستر دریا و اقیانوس و در خاک کف آن‌ها. نام رایج این معاهده معاهده‌ی بستر دریا هست. این معاهده استقرار سلاح‌های هسته‌ای و دیگر سلاح‌های

^۹Antarctic Treaty

کشتار جمعی را در بستر اقیانوس و خاک آن ممنوع می‌کند. هدف این معاهده حصول اطمینان از این مسئله بود سلاح‌های هسته‌ای به مناطقی که تا آن زمان دست‌نخورده باقی مانده بودند راه پیدا نکنند. این معاهده در شرایطی تصویب شد که بیم آن می‌رفت که جنگی در بستر دریا صورت گیرد با این کار منابع طبیعی کف اقیانوس حفظ می‌شدند (disarmament, 2001).

(۱) معاهدات مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در مناطق مسکونی

معاهده تلاتلولوکو (۱۹۶۷)^{۱۰}

این معاهده اولین بنیان‌گذار منطقه عاری از سلاح هسته‌ای در راستای کاهش تسلیحات اتمی است، به دنبال بحران موشکی کوبا در سال ۱۹۶۲ میلادی و انتقال موشک‌های حامل سلاح هسته‌ای از سوی شوروی به کوبا که می‌توانست منتهی به یک جنگ هسته‌ای بین‌المللی در کوبا شود و کشورهای آمریکای لاتین بیشتر از سایر مناطق خودشان را در معرض خطر دیدند، ۲۰ سپتامبر ۱۹۶۲ برزیل در مجمع عمومی سازمان ملل تمایل کشورهای آمریکای لاتین را برای ایجاد منطقه عاری از سلاح اتمی اعلام کرد.

در ۲۰ نوامبر برزیل پیش‌نویس قطعنامه‌ای را به کمیته اول مجمع عمومی سازمان ملل تقدیم کرد که طی آن ساختن، استقرار و بزار سلاح هسته‌ای در آمریکای لاتین ممنوع بود و در آوریل ۱۹۶۳ به ابتکار مکزیک اعلامیه در مورد غیرهسته‌ای کردن این منطقه مطرح شد که در آن اعلامیه این دولت‌ها برای ساختن، انباشت، دریافت، آزمایش و ادوات پرتاب هسته‌ای منع شده بودند.

مجمع عمومی قطعنامه ۱۹۱۱ را تصویب کرد و از قدرت‌های بزرگ به‌ویژه قدرت‌های هسته‌ای دعوت به همکاری کرد.^{۱۱}

بدین ترتیب نخست تعدادی از کشورهای این حوزه و نهایتاً کلیه کشورهای حوزه‌های آمریکای لاتین و دریای کارائیب به پیشنهاد مکزیک توافق کردند که از دستیابی به سلاح هسته‌ای و اجازه ورود این سلاح‌ها به سرزمین خود جلوگیری به عمل آوردند.

این پیمان در ۱۴ فوریه ۱۹۶۷ (بهمن ۱۳۴۵) در منطقه تلاتلولوکو از شهر مکزیکوسیتی امضا شد و از همان زمان توسط تعدادی از کشورهای عضو پیمان رسمیت یافته و اجرایی تلقی شد و در دسامبر ۱۹۶۷ پروتکل الحاقی آن طی قطعنامه ۲۲۸۶ تصویب شد^{۱۲} و البته بر اساس مفاد پیمان تلاتلولوکو، لازم‌الاجرا شدن رسمی پیمان زمانی تحقق می‌یافت که تمامی ۳۳ کشور منطقه دریای کارائیب و آمریکای لاتین به پیمان پیوسته باشند. این امر در تاریخ ۲۳ اکتبر ۲۰۰۲ (اول آبان ۱۳۸۱) بعد

¹⁰Tlateloco

¹¹ GA Resolution/Decision: A/C.1/53/L.19

¹² A/58/455

از تصویب آن توسط کوبا تحقق یافت^{۱۳}. علاوه بر این که تمامی کشورهای این حوزه تعهدات ناشی از منطقه عاری از سلاح‌های هسته‌ای را به رسمیت شناخته‌اند، تضمین‌های منفی نیز توسط هر پنج دولت هسته‌ای به این مناطق اعطاشده و منطقه عاری از سلاح هسته‌ای به صورت کامل شکل گرفت.

این پیمان اولین منطقه عاری از سلاح هسته‌ای برای پوشش یک منطقه پرجمعیت بود که برای امضا در سال ۱۹۶۷ افتتاح شد و به اجرا درآمد و در اصل پاسخی بود به بحران موشکی کوبا در سال ۱۹۶۲ و نشانه تمایل کشورهای منطقه برای ترویج خلع سلاح هسته‌ای کامل است به خصوص پایانی برای رقابت‌های طولانی مدت دو رقیب یعنی آرژانتین و برزیل که هر دو زمانی با حکومت نظامی در پی دستیابی به قابلیت سلاح‌های هسته‌ای بودند.

در همین تعهد که ماده ۱ معاهده تلاتلولکو آمده است، مانع از آن بود که کوبا به دلیل استقرار پایگاه آمریکایی گوانتانامو، به معاهده مذکور، ملحق شود این وضع تا فوریه ۱۹۹۵ ادامه داشت تا آنکه آمریکا اعلام داشت مقررات معاهده تلاتلولکو را در قلمروی تحت صلاحیت خود واقع در محدوده جغرافیایی معاهده، رعایت می‌کند و در پی آن کوبا معاهده مزبور را امضا کرد (Prawitz & Leonard, 1996:129).

راروتونگا (۱۹۸۵)

پیشنهاد این منطقه در دهه ۱۹۶۰ توسط استرالیا و نیوزیلند مطرح شد و در سال ۱۹۷۵ پیش‌نویس قطعنامه آن تقدیم مجمع عمومی شد و هیچ اقدامی عملاً در مورد آن تا آن زمان صورت نگرفته بود در ۱۲ دسامبر ۱۹۷۵ در سی‌امین نشست خود قطعنامه ۳۴۷۷ را تصویب کرد و طی آن خواستار ایجاد منطقه‌ای عاری از سلاح هسته‌ای در جنوب اقیانوس آرام شد^{۱۴}. در اوت ۱۹۸۵ سازمان کشورهای جنوب اقیانوس آرام در نشست در راروتونگا پایتخت جزایر کوک بر گزار و معاهده عاری از سلاح هسته‌ای را امضاء کردند این منطقه دومین منطقه عاری از سلاح هسته‌ای بود که در ببحوجه جنگ سرد به وجود آمد و جهت رفع نگرانی از آزمایش‌های هسته‌ای فرانسه و تخلیه زباله‌های اتمی ژاپن در دریا به وجود آمد (Cipollone, 1997:49-50).

معاهده راروتونگا^{۱۵} این اعلامیه به فاصله اندکی بعد از امضا لازم‌الاجرا شد و توسط ۵ قدرت هسته‌ای تضمین‌های منفی امنیتی را رسماً دریافت کرد و از سال ۱۹۸۶ اجرایی شد.

این منطقه عاری از سلاح هسته‌ای ناشی از نگرانی از کشورهای این کشورها از آزمایش‌های هسته‌ای در اقیانوس آرام جنوبی از اواخر ۱۹۴۰ تا ۱۹۶۰ که اولین بار توسط ایالات متحده آمریکا (۱۰۶ آزمایش) و بریتانیا (۲۱ آزمایش) و بعد از آن فرانسه (۱۹۳ آزمایش از سال ۱۹۶۶ تا سال ۱۹۹۶) شکل گرفت.

¹³ <http://cns.miis.edu/inventory/pdfs/tlat.pdf>

¹⁴ G.A. Res 3477(XXX), 11, Des 1975

¹⁵Rarotonga

وسعت این منطقه از عاری سلاح هسته‌ای از اقیانوس آرام شروع شده و شامل ۱۳ عضو از اقیانوس آرام و جزایر کوک آغاز می‌شود و می‌توان گفت به صورت افقی از ساحل غرب استرالیا به مرز آمریکا لاتین که بخش گسترده‌ای از جنوب اقیانوس آرام از خط استوا به سمت جنوب و تا منطقه غیرنظامی قطب جنوب پیش می‌رود.

معاهده پلیندابا

این معاهده متعلق به کشورهای آفریقایی است که با امضا معاهده پلیندابا^{۱۶} بر سر منطقه عاری از سلاح هسته‌ای در آفریقا توافق کردند در نخستین سال‌های پس از پیدایش استقلال دول آفریقایی سلاح هسته‌ای از جمله تهدیدات جدی این منطقه به شمار می‌رفته است و دولت فرانسه آزمایش‌های فرانسه در غرب صحرای آفریقا سبب افزایش آگاهی مردم این قاره از مخاطرات سلاح‌های اتمی شد و احساسات منفی آنان شدت گرفت که در قالب طرح شکایت از فرانسه در سازمان ملل شد.

در نوامبر ۱۹۶۱ مجمع عمومی در شانزدهمین نشست خود از دولت‌ها خواست تا از انجام آزمایش‌ها در فضا، سرزمین و آب در آفریقا جلوگیری کنند همچنین از انباشت و حمل و نقل سلاح هسته‌ای اجتناب کرده و این قاره را به عنوان منطقه عاری از سلاح هسته‌ای بشناسند.

سازمان وحدت آفریقا نیز در سال ۱۹۶۲ زمینه مناسبی برای بررسی کردن این موضوع شد و در نشستی اراده عمومی مردم منطقه آفریقا را برای ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته‌ای اعلام کرد و مجمع عمومی نیز در سال ۱۹۶۵ طی قطعنامه ۲۰۳۳ ضمن تأیید اعلامیه قاهره ابراز امیدواری کرد که دولت‌ها زمینه ایجاد چنین منطقه‌ای را فراهم کنند (Oas, 2004).

وضعیت آفریقا جنوبی مبهم بود زیرا دارای رژیم نژادپرست بود در اوت ۱۹۷۹ مجمع عمومی با تصویب قطعنامه ۳۴۷۶ به گروه‌های کارشناسی مأموریت داد تا برنامه‌های هسته‌ای آفریقای جنوبی را مورد بررسی قرار دهند.^{۱۷}

پایان درگیری دوقطبی و از رژیم آپارتاید در آفریقای جنوبی به دستیابی به موفقیت که منجر به برچیدن برنامه هسته‌ای آفریقای جنوبی در سال ۱۹۹۱ و الحاق خود را به NPT منجر شده است.

در دسامبر ۱۹۹۴ مجمع عمومی در قطعنامه ۴۹/۱۳۸ از دبیر کل خواست تا زمینه حضور کارشناس را فراهم کند و در سال ۱۹۹۵ در پروتوریا پیش‌نویس نهایی معاهده عاری از سلاح هسته‌ای در آفریقا تهیه و متن آن به پنجاهمین نشست اجلاس مجمع عمومی ارائه شد (Ganapthy:59).

سازمان وحدت آفریقا در سال ۱۹۹۵ معاهده را تصویب و در مجمع عمومی نیز همان سال در قطعنامه ۵۰/۴۲۶ متن معاهده پلیندابا را تصویب و آن را به رسمیت شناخت این معاهده یک مقدمه، ۲۲ ماده، چهار ضمیمه و ۳ پروتکل است.

¹⁶Pelindaba

¹⁷ G.A. Res. 34/76 B, 11, Dec 1979

این معاهده در ۱۹۹۶ امضا شد برای اجرایی شدن این معاهده تصویب ۲۸ کشور لازم است و تا سال ۲۰۰۸ علی‌رغم اجرایی نشدن معاهده کشورهای هسته‌ای ارائه تضمین‌های منفی به این منطقه را به تصویب رسانده‌اند و تمام ۵۳ کشور از قاره آفریقا را پوشش می‌دهد.

معاهده بانکوک

منطقه کشورهای عضو آسه آن پیمان برای ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته‌ای را منعقد کردند که به اسم پیمان بانکوک شناخته می‌شود این پیمان توسط کشورهای عضو آسه آن در سال ۱۹۹۵ در بانکوک امضا شد و ۱۹۹۷ اجرایی شد البته کشورهای هسته‌ای بخش‌های مربوط به تعهدات خود را تا سال ۲۰۰۸ تصویب نکردند.

اعلامیه شبه جزیره کره

در ۲۰ ژانویه ۱۹۹۲ دو کره اعلامیه در خصوص غیرهسته‌ای کردن شبه جزیره کره امضا کردند که در این اعلامیه بیان شده طرفین از انرژی هسته‌ای صرفاً برای مقاصد صلح جویانه استفاده کرده و اقدامی در زمینه غنی‌سازی اورانیوم انجام نخواهند داد ضمناً توافق کردند برای حصول اطمینان از اجرای تعهدات کمیسیون مشترکی جهت انجام بازرسی لازم از تأسیسات هسته‌ای یکدیگر مبادرت کنند^{۱۸}.

خلع سلاح هسته‌ای شبه جزیره کره و استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای تأکید کرده است که در کره جنوبی و کره شمالی آزمایش، ساخت، تولید، دریافت، در اختیار، فروشگاه، استقرار و یا استفاده از سلاح‌های هسته‌ای منع شده است. قرار شده دو طرف کمیسیون مشترک کنترل هسته‌ای را راه‌اندازی کنند.

منطقه آسیای مرکزی

منطقه دیگری که تلاش‌ها برای ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای انجام داده است منطقه آسیای مرکزی است این پیمان در سال ۲۰۰۶ به امضا رسید این پیمان فقط توسط دو کشور از کشورهای عضو منطقه به تصویب رسیده است و هنوز تضمین‌های امنیت منفی وسط کشورهای عضو هسته‌ای نیز ارائه نشده است.

پنج کشور جمهوری‌های تازه استقلال یافته از شوروی سابق شامل قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان تأمین منافع امنیتی‌شان در منطقه و همسو بودن این نیاز به رژیم منع گسترش سلاح هسته‌ای اقدام به ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته‌ای کردند که پیمان آن در تاریخ ۲۰ مارس ۲۰۰۹، رسماً آغاز به کار کرد و به‌عنوان یک سند بین‌المللی در بین نمایندگان عضو سازمان ملل انتشار یافت؛ در ۲۲ جولای ۲۰۰۹، این پیمان به‌طور رسمی به‌عنوان پیمانی درباره منطقه عاری از سلاح‌های هسته‌ای در آسیا مرکزی در دبیرخانه سازمان ملل به ثبت رسید.

¹⁸ South North Joint Nuclear Control Commission

نماینده قرقیزستان به‌عنوان نماینده این کشورها در اولین جلسه مرکزی مناطق عاری از سلاح‌های هسته‌ای که در ۲۷-۲۸ آوریل در مغولستان برگزار شد شرکت کرده و در جلسه اعضای مناطق عاری از سلاح‌های هسته‌ای که در چهارچوب جلسه سوم کمیته مقدماتی اجلاس بازنگری در سال ۲۰۱۰ درباره معاهده منع اشاعه برگزار شد و حضور پیدا کردند شرکت‌کنندگان از ابتکار برگزاری دومین اجلاس بین‌المللی دولت‌های عضو پیمان‌های ایجادکننده مناطق عاری از سلاح هسته‌ای را حمایت کردند.^{۱۹}

منطقه جنوب آسیا

منطقه آسیای جنوبی یکی از مناطق عاری از سلاح هسته‌ای است که پیشنهادهای مختلفی برای عاری کردن این منطقه از سلاح هسته‌ای برای اولین بار ۱۹۷۲ به ابتکار پاکستان به مجمع عمومی ارائه شد از آن سال به بعد مرتب قطعنامه‌هایی توسط این دولت و در سال‌های اخیر با همکاری بنگلادش به مجمع عمومی ارائه شده است.^{۲۰} هند براین عقیده است که خلع سلاح عمومی و کامل صورت نگرفته با ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته‌ای در جنوب آسیا مخالفت خواهد کرد مضافاً اینکه چنین اقدامی مانع از توسعه تجهیزات غیرهسته‌ای بین همسایگان کشور هند به‌ویژه پاکستان نخواهد بود دولت هند با تصویب کنوانسیون منع کامل آزمایش‌ها هسته‌ای در سال ۱۹۹۶ که اقدامی بود در جهت تثبیت موقعیت انحصاری و برتر دولت‌های هسته‌ای شناسایی شده است مخالفت کرده است^{۲۱} به دلیل تلاش هند و پاکستان برای دستیابی به سلاح و آزمایش‌های هسته‌ای این دو کشور به شکست انجامید.

اروپای مرکزی

دولت سوئد در ۸ دسامبر ۱۹۸۲ طرحی را در جهت غیرهسته‌ای کردن اروپای مرکزی به دولت‌های عضو دو پیمان ورشو و ناتو ارائه داد که بر اساس آن در دو طرف خط جداسازی نیروهای عضو این دو پیمان به عرض ۱۵۰ کیلومتر منطقه‌ای عاری از سلاح هسته‌ای ایجاد شود دولت عضو پیمان ورشو از این طرح استقبال کردند درحالی که کشورهای عضو ناتو با آن مخالفت کردند. در اجلاس تابستان ۱۹۹۶ اجلاس خلع سلاح دولت بلاروس طرح دیگری را برای غیرهسته‌ای کردن اروپای مرکزی ارائه کرد. این دولت برگرداندن تمامی کلاهک‌های هسته‌ای در بلاروس و اوکراین به سرزمین روسیه به دنبال فروپاشی شوروی برای اولین بار پس از چهار دهه منطقه اروپای مرکزی عاری از سلاح هسته‌ای می‌شود.^{۲۲}

¹⁹ NPT/CONF.2010/50(VOL.II), op. cit

²⁰ A/C.15/51/L.6

²¹ DC/96/25۱۹۹۶ ژوئن

²² DC/96/40

اروپای شمالی

طرح عاری ساختن اروپای شمالی از سلاح هسته‌ای توسط فنلاند در ۱۹۶۳ مطرح شد و در سال‌های ۱۹۷۴ و ۱۹۸۰ این طرح دوباره تکرار شد اتحاد جماهیر شوروی همواره موافق برچیده شدن سلاح هسته‌ای در مرز فنلاند بود و از آن استقبال کرد در مارس ۱۹۸۷ دولت‌ها اروپای اقدام به تشکیل گروهی متشکل از کارمندان عالی‌رتبه خود باهدف بررسی این طرح کردند که گزارش آن‌ها بدون هیچ‌گونه راه‌حل عملی تسلیم مقامات شد (Prawitz & Leonard, 1996:33).

مسئله دیگری که درباره مناطق عاری از سلاح هسته‌ای مطرح می‌شود، آزمایش‌های هسته‌ای با مقاصد صلح‌آمیز است. در این باب روش‌های متفاوتی وجود دارد که بسته به درخواست دولت‌های ذی‌ربط و اوضاع سیاسی مشمول حکم یکسانی نیستند عنوان مثال ماده ۱۸ معاهده تلاتولوکو چنین آزمایش‌های را مجاز می‌شمارد.

ممنوعیت این آزمایش‌ها از آن‌روست که اصولاً مبنای راروتونگا و ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته‌ای در آرام اقیانوس جنوبی، تداوم آزمایش‌های هسته‌ای فرانسه در مورورو آ بوده که در این نقطه واقع شده است.

طبق توصیه مجمع عمومی معاهدات مربوط به مناطق راجع به مناطق عاری از سلاح هسته‌ای باید دربردارنده ترتیبات بازرسی و نظارت بر اجرای تعهدات اعضا باشد. معاهداتی که تاکنون منعقد شده‌اند، هر یک روش‌هایی را براین منظور در پیش گرفته‌اند.

وضعیت مغولستان

مغولستان بعد از فروپاشی شوروی سابق با تحریم تحمیل شده بر به کارگیری سلاح‌های کشتار جمعی مواجهه شد، در پی این مسئله رئیس‌جمهور مغولستان در سال ۱۹۹۲، در مجمع عمومی سازمان ملل، منطقه عاری از سلاح‌های هسته‌ای در مغولستان را به همگان اعلام داشت، اعلامیه سرزمینی مغولستان به‌عنوان منطقه عاری از سلاح‌های هسته‌ای یک دولت بی‌سابقه است.

برای اولین بار اجلاس بازننگری ۲۰۰۰، وضعیت عاری از سلاح‌های هسته‌ای مغولستان در سند نهایی ذکر شد و مورد استقبال شرکت‌کنندگان قرار گرفت در سال ۲۰۰۵ نیز بدان اشاره شد اما مورد پذیرش واقع نشد و اجلاس سال ۲۰۱۰ ایجاد منطقه عاری از سلاح هسته‌ای مغولستان گامی مهم در جهت تقویت رژیم خلع سلاح در منطقه است^{۲۳}.

بین مناطق عاری از سلاح هسته‌ای مغولستان دارای وضعیت خاصی هست مغولستان تعهدنامه منحصر به فردی را به امضای اعضای دائم شورای امنیت سازمان ملل رساند که آن‌ها را ملزم می‌کند وضعیت منطقه عاری از سلاح هسته‌ای این کشور را محترم بشمارند (خبرگزاری آریا، ۱۳۹۳).

پنج قدرت هسته‌ای جهان چین، آمریکا، فرانسه، انگلیس و روسیه با امضای این بیانیه متعهد شدند وضعیت منطقه عاری از سلاح هسته‌ای مغولستان را به رسمیت بشناسند و شرایط چنین وضعیتی را نقض نکنند. مغولستان بیست سال پیش

23 NPT/CONF.2010/PC.I/WP.1

خود را منطقه عاری از سلاح هسته‌ای اعلام کرد، اما از آنجا که این کشور بین چین و روسیه محصور شده است، هرگز نتوانست به یک بلوک منطقه‌ای از این دست ملحق شود از طرفی هم قدرت‌های بزرگ هسته‌ای نمی‌خواستند چنین منطقه‌ای را که محدود به یک کشور می‌شود، به رسمیت بشناسند مذاکرات طولانی این در بیانیه را امضا کردند.

در حال حاضر، پنج منطقه عاری از سلاح هسته‌ای که در مناطق به‌وضوح قابل شناسایی و تعدادی از کشورها مانند اتریش و ژاپن دارای سیاست‌های ملی و یا قوانین منع به‌کارگیری سلاح‌های هسته‌ای آن‌ها وجود دارد، آن دسته از سیاست‌ها و قوانین بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است.^{۲۴}

تعهدات دولت‌های هسته‌ای نسبت به معاهدات مناطق عاری از سلاح هسته‌ای

شکی نیست که اجرای تعهدات پیش‌بینی شده در معاهدات موردنظر توسط دولت‌های عضو به‌تنهایی نمی‌تواند ضامن کارایی مناطق عاری از سلاح هسته‌ای باشد و تا زمانی که دولت‌های مجهز به سلاح هسته‌ای به‌نوبه خود چنین تعهداتی را نپذیرفته عملاً اجرای مؤثر این معاهدات با مشکل مواجه خواهد شد همان‌طوری کنوانسیون عدم اشاعه در بند ۷ چنین حقی را مورد تأکید قرار داده است و مورد قبول ۵ قدرت هسته‌ای شناخته شده است و اولین قدم برطرف کردن موانع است در قطعنامه مصوب اجلاس ۱۹۹۵ زمان تمدید نامحدود آن پی‌تی، بیان شده هیچ‌گاه بدون همکاری دولت‌های هسته‌ای ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای ممکن نخواهد بود، در این راستا مهم‌ترین و مؤثرترین اقدام دولت‌ها الحاق به پروتکل و ضمیمه معاهدات موردنظر است.

در هر مورد بین آن دسته از دولت‌ها هسته‌ای کماکان در مناطق موردنظر مسئولیت اداره سرزمین‌هایی را بر عهده دارند و عملاً در حکم دولت واقع در منطقه محسوب می‌شوند و دیگر دولت‌های هسته‌ای تفکیک قائل شده و پذیرش تعهداتشان در قالب پروتکل‌های جداگانه است.

الف- تعهدات دولت‌های هسته‌ای واقع در منطقه

به‌استثنای منطقه آسیای جنوب شرقی در دیگر مناطق عاری از سلاح هسته‌ای که تاکنون ایجاد شده، ایالات متحده آمریکا، انگلستان و فرانسه کماکان به‌صورت دوفاکتو یا دوزور مسئول اداره سرزمین‌های دیگری نیز هستند و بر آن اعمال حاکمیت می‌کنند به همین دلیل ضرورت ایجاد می‌کند که این دولت‌ها صریح و روشن در قالب پروتکل‌های جداگانه‌ای اراده‌ای خود مبنی بر رعایت ترتیبات مربوط به برچیدن سلاح‌های هسته‌ای از این سرزمین‌ها را که جزئی از مناطق عاری از سلاح هسته‌ای اعلام نمایند.

دولت‌های غیرهسته‌ای که در مناطق عاری از سلاح هسته‌ای سرزمین‌هایی را اداره می‌کنند نیز می‌توانند در صورت تمایل به پروتکل‌ها موردنظر ملحق شوند مانند هلند که به دلیل ادامه حضورش در منطقه تحت پوشش تلاتولکو به پروتکل یک این معاهده ملحق شد.

²⁴ www.nti.org/h_learnmore/nwftutorial/index.html. See also Hamel-Green (2005)

ب- تعهدات پنج دولت هسته‌ای شناسایی شده

منظور از پنج دولت شناسایی شده هسته‌ای دولت‌هایی هستند که بر اساس ماده ۹ کنوانسیون عدم اشاعه تا قبل از ژانویه ۱۹۶۷ یک سلاح هسته‌ای یا وسیله انفجاری هسته‌ای ساخته و منفجر کرده‌اند پنج عضو شورای امنیت واجد این شرایط هستند (ممتاز: ۹۹)

تا زمانی که دولت‌های مجهز به سلاح هسته‌ای متعهد نشوند که از توسل به سلاح هسته‌ای علیه یکی از دولت‌های مناطق عاری از سلاح هسته‌ای خودداری خواهند کرد کارایی این مناطق قطعی نخواهد بود.

به همین دلیل، تاکنون در تعداد زیادی از مناطق عاری از سلاح هسته‌ای پروتکلی به این موضوع اختصاص یافته است و از دولت‌ها هسته‌ای خواسته شده است که با الحاق به این پروتکل‌های متعهد شوند که از تهدید به توسل به سلاح هسته‌ای و کاربرد آن علیه دولت‌های عضو این معاهدات صرف نظر نمایند.

چین برای اولین بار از چارچوب این معاهدات با صدور اعلامیه یکجانب‌های در تاریخ ۱۶ اکتبر ۱۹۶۳ چنین تضمینی را به تمامی دولت‌های هسته‌ای داد.^{۲۵}

در طول دومین اجلاس ویژه مجمع عمومی سازمان ملل متحد برای خلع سلاح، اتحاد جماهیر شوروی نیز با صدور بیانیه اعلامیه در تاریخ ۱۵ ژوئن ۱۹۸۲ متعهد شد که از کاربرد سلاح هسته‌ای علیه دولتی که از دستیابی به چنین سلاحی صرف نظر کرده و در سرزمینش نیز یافت نمی‌شود خودداری کند.^{۲۶}

این محدودیت با در نظر گرفتن وضعیت خاص آلمان (غربی) که پذیرایی سلاح‌های هسته‌ای آمریکا بود و در اعلامیه شوروی منظور شد و ایالات متحد آمریکا، انگلستان و فرانسه نیز به نوبه خود مبادرت به صدور اعلامیه‌های مشابهی نمودند با این تفاوت که این اعلامیه‌ها در مقایسه با اعلامیه قبلی محدودتر است.

این سه دولت این حق را برای خود محفوظ داشته‌اند که در هر صورتی که توسط یک دولت غیرهسته‌ای، با کمک آن، با سلاح متعارف مورد حمله قرار گیرند برای دفاع از خود بتوانند به سلاح هسته‌ای متوسل شوند.

برتری نیروهای پیمان ورشو به لحاظ سلاح‌های متعارف نسبت به نیروهای پیمان ناتو علت اصلی آن موضع‌گیری بود در آن زمان، این سه دولت به منزله صرف نظر کردن از اثرات مثبت سیاست بازدارنده هسته‌ای است.

باید توجه داشت که اعلامیه یک تعهد اخلاقی سیاسی است و هیچ بار حقوقی بر آن متصور نیست به همین دلیل که ششمین اجلاس سران دولت‌های عضو جنبش عدم تعهد در سال ۱۹۷۹ و مجمع عمومی سازمان ملل متحد خواستار انعقاد کنوانسیونی به منظور ثبت این تعهدات در قالبی حقوقی شدند.^{۲۷} این درخواست دقیقاً همان خواست دولت‌های عضو مناطق عاری از سلاح هسته‌ای بود.

25 A/PV 2083

26 A/S.12/PV.12

تعهدات دولت‌ها در مناطق عاری از سلاح هسته‌ای

تعهدات دولت‌ها را می‌توان به دودسته تقسیم کرد

الف: تعهدات دولت‌های در حوزه مناطق عاری از سلاح هسته‌ای

دولت‌های هسته‌ای در راستای تحقق مناطق عاری از سلاح هسته‌ای از این اقدامات منع شده‌اند

- توسعه و ساخت سلاح هسته‌ای
- تصاحب این گونه سلاح‌ها به طریقی از جمله انباشت آن‌ها
- اکتساب این سلاح‌های به هر طریقی
- آزمایش‌ها هسته‌ای
- استقرار این گونه تسلیحات در سرزمین‌های این مناطق

دریافت یا جستجوی هر گونه کمکی از دول ثالث برای انجام تمامی موضوعات مذکور

می‌توان گفت منع توسعه و ساخت سلاح هسته‌ای، تولید و تصاحب، اکتساب و استقرار و آزمایش‌های هسته‌ای موضوع اصلی مناطق عاری از سلاح هسته‌ای را تشکیل می‌دهد با توجه معاهدات تشکیل دهنده مناطق عاری از سلاح هسته‌ای از زمان انعقاد معاهده تلاتولکو تاکنون توسعه یافته است معاهده مذکور زمانی تنظیم شد که پیمان منع اشاعه و کنوانسیون حقوق دریایا سازمان ملل متحد تنظیم نشده بود و برخی از مفاد آن با معاهده فوق ناسازگار است این معاهده بخش اعظمی از آب‌های بین‌المللی را در برمی‌گیرد و ناقض اصل آزادی دریاهاست و از سوی قدرت‌های دریایی مورد اعتراض واقع شده است.

در معاهده پلیندا با دولت‌های عضو دولت‌های عضو متعهد می‌شوند که هر گونه توانایی ساخت ادوات انفجاری هسته‌ای را که اعلام نموده و هر نوع وسیله انفجاری هسته‌ای را قبل از لازم‌الاجرا شدن از بین ببرند امکانات ساخت ادوات انفجاری هسته‌ای را منهدم و یا تا حد ممکن آن‌ها به امکانات برای استفاده صلح‌آمیز تبدیل کنند (ماده ۶ پلیندا با)

تعهدات دولت‌های ثالث در قبال مناطق عاری از سلاح هسته

در مناطق عاری از سلاح هسته‌ای تمامی دولت‌های ثالث می‌توانند از طریق پروتکل‌های الحاقی به معاهدات مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در قبال دول عضو تعهداتی را بر عهده گیرند دول هسته‌ای از اقدامات زیر منع شده‌اند.

استفاده یا تهدید با استفاده از هر گونه سلاح هسته‌ای

عدم مشارکت در هر گونه عملی که ناقض این قواعد باشد در مناطق عاری از سلاح هسته‌ای این مشارکت شامل

استقرار سلاح‌های هسته‌ای در این مناطق است

انتقال این گونه تسلیحات یا فن‌آوری تجهیزات توسعه آن به دول عضو این مناطق و آزمایش‌های هسته‌ای

گرچه از سال ۱۹۴۰ دیگر سلاح هسته‌ای مورد استفاده قرار نگرفته است اما وجود قاعده عرفی در زمینه عدم کاربرد سلاح هسته‌ای کفایت نمی‌کند تنها اعتقاد عمومی و تلاش برای خلع سلاح عمومی هسته‌ای می‌تواند به این موضوع کند و این امر تا زمانی که نظریه بازدارندگی برای توجیه وجود سلاح تأکید دارد تحقق چنین امری را غیرممکن می‌کند.

دول هسته‌ای در منطقه عاری از سلاح هسته‌ای تضمینات کم‌ویش مشروط به دول عضو این مناطق اعطا کرده‌اند اختلاف در ماهیت این تضمین‌ها و وارد نمودن حفظ آن، گواه این واقعیت است که درباره عدم مشروعیت کاربردهای هسته‌ای هیچ‌گونه اعتقاد و همسویی واحد یا تقریباً واحدی وجود ندارد.

شورای امنیت در اعلامیه ۳۱ ژانویه ۱۹۹۲ خود تکثیر سلاح‌های کشتار جمعی را تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی تلقی کرده است و در صورت اثبات لزوم می‌توان انتظار داشت که این شورا بر اساس فصل هفت منشور برای مقابله با این‌گونه اقدامات استفاده کند.

رژیم‌های نظارت بر اجرای مناطق و قواعد عاری از سلاح هسته‌ای

آژانس بین‌المللی انرژی اتمی

نظام نظارتی معاهده تلاتولکو یکی از ناظران اجرای قواعد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای آژانس انرژی اتمی است به ماده ۱۳ تلاتولکو هر دولت عضو به‌منظور اجرای بازرسی با آژانس مذاکره‌کننده دول عضو باید مذاکراتی را در محدود زمانی ۱۸۰ روز بعد از سپردن سند تصویب این معاهدات آغاز نمایند این موافقت‌نامه‌ها ۱۸ ماه پس از آغاز چنین مذاکراتی در مورد یک‌یک اعضا به اجرا درخواهند آمد مگر در شرایط پیش‌بینی نشده دولت‌های عضو معاهدات راروتونگا، پلینیداباو بانکوک نیز باید با انعقاد موافقت‌نامه‌های بازرسی با آژانس، کلیه منابع و مواد شکاف‌پذیر ویژه را در سرزمین خود و یا تحت کنترل خود در هر کجا را موضوع را مورد بازرسی قرار دهند.

هر یک از این مناطق عاری از سلاح هسته‌ای به‌منظور حسن اجرای نظارت اجرای تعهدات اعضا در مناطق مربوط به خود نهادهای خاصی را به وجود آورده‌اند.

آژانس منع سلاح‌های هسته‌ای در آمریکای لاتین (تلاتولکو)

معاهده تلاتولکو اقدام به ایجاد یک سازمان منطقه‌ای به نام آژانس منع سلاح‌های هسته‌ای در آمریکا لاتین معروف به اپانال کرده است که دارای سه رکن است اجلاس عمومی شورا و دبیرخانه طبق معاهده ۸ تلاتولکو رسالت اجلاس عمومی که همه اعضا در آن حضور دارند در زمینه رژیم نظارت بر این معاهده و روش و شیوه‌های آن نحوه نظارت بر اجرای تعهدات اعضاست را پیش‌بینی می‌کند شورا آژانس منطقه معاهده تلاتولکو نیز متشکل از ۵ عضو است که توسط اجلاس عمومی از میان اعضا عمومی از میان اعضا و بر اساس اصل تقسیم جغرافیایی عادلانه انتخاب می‌شوند طبق ماده ۱۰ و به‌موجب ماده ۱۶ این معاهده شورا نیز حق انجام بازرسی ویژه راداراست در صورت که اعضا با ارائه دلایلی نقض معاهده یا خود عضو متهم به نقض کنند درخواست کند که با اقدام به اصلاح ماده ۱۶ این حق از شورا سلب و فقط آژانس انرژی اتمی است که بر اساس ماده ۱۲ معاهده و موافقت‌نامه‌های بازرسی جامع حق بازرسی ویژه را دارد و دبیرخانه نیز شامل دبیر کل؛ ضامن اجرا مناسب رژیم

معاهده، نظارت بر مقررات آن و تصمیمات اتخاذ شده از سوی اجلاس عمومی است (طبق بند ۵ ماده ۱۰ و بنده ۳ ماده ۱۱ معاهده تلاتولکو) بلکه بازرسان شورای مذکور در ماده ۱۶ معاهده نیز حق بازرسی و تفحص از این کشورها را دارند. بر پایه ماده ۱۴ تلاتولکو، اعضا موظف اند گزارش های خود را به طور مرتب به سازمان کشورهای آمریکایی و بازرسان آژانس تقدیم نمایند.

در این معاهده دولت ها عضو موظف هستند گزارشی از فعالیت های خود را به سازمان کشورهای آمریکایی ارائه می کنند و بازرسان اعزامی توسط رکنی که به موجب معاهده تأسیس شده را بپذیرند. زمانی که پروتکل شماره یک ضمیمه این معاهده به تعهدات ۵ قدرت هسته ای اختصاص یافت دولت انگلستان سریعاً ملحق شد در مقابل آمریکا به علت اهمیت استراتژیکی منطقه کانال پاناما که در اختیار دارد و دولت فرانسه به دلیل حضورش در جزایر کارائیب و سرزمین گایانا مدت ها از قبول تعهدات مندرج در این پروتکل خودداری کردند.^{۲۸}

ج کمیته مشورتی رارواتونگاه

معاهده رارواتونگاه نیز در تکمیل نظام بازرسی و تحقیقاتی خود را علاوه بر آژانس بین المللی انرژی اتمی نهاد منطقه ای کمیته مشورتی را پدید آورد که متشکل از نمایندگان دول عضو است هر عضو می تواند یک نماینده در کمیته داشته باشد که با مشاورانی همراهی می شود (ضمیمه ۳ این معاهده)

اگر یکی از دولت های عضو شواهدی دال بر نقض معاهده از سوی عضو دیگری به دست آورد قبل از این که موضوع را به اطلاع دبیر کل سازمان های اقیانوسیه برساند باید دولت متهم به نقض را از موضوع آگاه ساخته و برای توضیح و حل پدیده مبهم به دولت اخیر فرصت معقولی بدهد که مسئله را حل کند اگر حل نشود دولت مدعی می تواند ادعای خود را به دبیر کل سازمان برساند ضمن اینکه ارزیابی خواستار تشکیل کمیته مشورتی می شود ادعای نقض باید همراه با دلایل مطرح و به محض دریافت چنین ادعایی دبیر کل برای بررسی و ملاحظه موضوع را در اسرع وقت ترتیب اثر دهد و ترتیب تشکیل کمیته مشورتی را فراهم آورد.

کمیته با بررسی تلاش های انجام شده بین دو دولت به منظور توضیح و روشنگری از دولت متهم به نقض بخواهد تا فرصت معقولی را برای دفاع و ارائه توضیحات مناسبی را ارائه کنند کمیته مشورتی اگر بعد از ملاحظات توضیحات این دولت متقاعد نشد و دولت معتقد دلیل کافی برای بازرسی ویژه داشته باشد باید در اسرع وقت امکان بازرسی را فراهم کند و گروه بازرسان متشکل از سه بازرس است که توسط کمیته مشورتی طرفین حل اختلاف انتخاب می شوند البته هیچ یک از اعضای گروه نباید تبعه دو دولت اخیر باشند بنا به درخواست دولتی که متهم به نقض معاهده شده نمایندگان آن می توانند گروه بازرسی را همراهی کنند به هر حال نه حق مشورت در مورد انتخاب بازرسان ویژه را دارند و نه حق همراهی کردن، بعد از بازرسی بازرسان باید به صورت کتبی و در اسرع وقت گزارشی را از فعالیت های خود در کمیته مشورتی ارائه کنند اگر کمیته مشورتی بر این اعتقاد باشد که عضو متهم به نقض معاهده تعهدات مندرج در معاهده را نقض کرده بنا به درخواست

^{۲۸}. مجمع عمومی ملل متحد در قطعنامه ۳۵/۱۴۳ دسامبر ۱۹۸۰ از این دو دولت خواست تا به این پروتکل ملحق شوند

هر یک از طرفین اختلاف دول عضو باید سریعاً در اجلاسیه از سازمان اقیانوسیه گرد هم آیند و اتخاذ تصمیم کنند. (ضمیمه ۴۴)

در ماده ۸ راراتونگا که حوزه اقیانوس آرام جنوبی را در پوشش دارد، شرط نظارت آژانس برای اطمینان از رعایت تعهدات در فعالیت‌های هسته‌ای تصریح شده است. مطابق این دو معاهده، ارکان دائمی وظیفه نظارت را بر عهده دارند. مطابق ماده ۹ معاهده راراتونگا، اعضا باید گزارش‌های خود را تسلیم آژانس نمایند و نسخه‌ای از آن را به دفتر همکاری اقتصادی برای اقیانوس آرام جنوبی ارسال کنند؛ دفتر فوق که قبل از این معاهده تأسیس شده بود، رکن اصلی نظارت بر معاهده راراتونگا به حساب می‌آید (Fischer:46). طبق این معاهده دولت‌ها موظف می‌شوند گزارشی‌هایی را به دفتر همکاری‌های اقتصادی جنوب اقیانوسیه که خارج از چهارچوب این معاهده فعالیت دارد ارسال کنند.

۵. کمیسیون انرژی اتمی آفریقا پالیندبا

معاهده پالیندبا نیز را کمیسیون انرژی اتمی آفریقا بنیان‌گذاری کرد تا با همکاری نزدیک سازمان وحدت آفریقا در جهت مقررات و اهداف معاهده گام بردارد کمیسیون دارای ۱۲ عضو منتخب اعضای معاهده که با تقسیم اصل جغرافیایی عادلانه و پیشرفت صنعت هسته‌ای دولت‌های عضو برای مدت ۳ سال انتخاب می‌شوند هر عضو حق دارد که با توجه به تخصص در موضوع معاهده یک نماینده معرفی کند کمیسیون باید یک دفتر متشکل از رییس و نائب رییس و دبیر اجرایی داشته باشد.

رییس و نائب رییس از طرف خودشان انتخاب می‌شود اما دبیر اجرایی آن را دبیر کل وحدت آفریقا بنا به تقاضای اعضای معاهده و در مشورت با رییس کمیسیون انتخاب می‌کند حدنصاب نمایندگان برای اولین اجلاس، دوسوم اعضا کمیسیون است تصمیمات کمیسیون تا آنجایی که ممکن است با اجماع صورت می‌گیرد و در صورت عدم امکان با اکثریت دوسوم اعضا آن اتخاذ می‌شود (ضمیمه شماره ۳ معاهده پالیندبا) کمیسیون وظایف و مسئولیت دارد از جمله جمع‌آوری گزارش و مبادله اطلاعات آن چنانکه در معاهده پیش‌بینی شده است ترتیب دادن مشاوره موردنظر (ضمیمه ۴ علمی کردن طرح اول موضوع معاهده (ماده ۲)).

اگر یکی از اعضای معاهده بنا به دلایلی مدعی شود که عضو معاهده یا پروتکل شماره ۳ از تعهدات خود را به موجب معاهده نقض کرده است یا موضوع را به اطلاع دولت می‌رساند و جهت رفع شبهه ۳۰ روز فرصت می‌دهد. اگر مسئله به این طریق حل نشد دولت مدعی می‌تواند ادعای خود را در کمیسیون طرح نماید کمیسیون با توجه به تلاش‌های انجام گرفته از سوی طرفین اختلاف، باید به دولت مورد اتهام ۴۵ روز جهت ارائه توضیح وقت دهد و اگر بعد از ملاحظات و توضیح نمایندگان این کمیسیون بازرسی از سرزمین دولت عضو معاهده و یا پروتکل شماره ۳ را لازم تشخیص دهد صرفاً می‌تواند از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی درخواست بازرسی می‌کند تا بازرسی ویژه در اسرع وقت انجام دهد. موضوع قابل ملاحظه این است که در این معاهده ارکان منطقه‌ای کمیسیون انرژی اتمی آفریقا خود قادر به بررسی و بازرسی ویژه نیست بلکه تنها می‌تواند انجام این بازرسی را از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی درخواست کند همچنین می‌تواند نمایندگان را نیز برای همراهی گروهی بازرسان این آژانس بفرستد.

به هر حال کمیسیون باید به همراه درخواست خود وظایفی و اهداف بازرسی را برای آژانس بین‌المللی انرژی اتمی تشریح نماید اگر دولت متهم نیز درخواست بازرسی نمودن باشد تعدادی از نمایندگان آن می‌توانند گروه بازرسی را همراه کنند مشروط بر این که بازرسی را با مانع و تأخیر مواجه نکنند هر عضوی از دولت‌های متهم به نقض معاهده یا پروتکل باید امکان دسترسی کامل را به همه اطلاعات و مکان‌ها لازم برای اجرای بازرسی را برای بازرسان فراهم کند آژانس نیز باید در اسرع وقت یافته‌های خود را به صورت کتبی به کمیسیون گزارش نموده و کمیسیون نیز باید تصمیم و نتیجه‌گیری خود را در مورد گزارش به عبارتی در مورد نقض و یا عدم نقض تعهدات از سوی دولت متهم را به اطلاع اعضا برساند اگر تصمیم کمیسیون مبنی بر نقض باشد اعضای معاهده باید برای بحث در مورد موضوع اجلاس فوق‌العاده تشکیل داده و در صورت لزوم توصیه‌های لازم را به دولت خاطی و سازمان وحدت آفرینا ارائه کنند و این سازمان نیز موضوع را به شورای امنیت ملل متحد ارجاع می‌دهد (ضمیمه شماره ۴ پلیندبا) (unidir:2002,297)

به دنبال فاش شدن برنامه‌های پنهانی عراق و کره شمالی در جهت دستیابی به سلاح هسته‌ای - که حاکی از کاستی‌های نظام بازرسی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بود تنظیم‌کنندگان معاهده پلیندبا و بانکوک توجه بیشتری به بازرسی مختص هر یک از معاهدات و شفافیت هر چه بیشتر فعالیت‌های هسته‌ای دولت‌های عضو مبذول دارند و هر دو مسئولیت انجام بازرسی‌های لازم را به ارکان تخصصی پیش‌بینی شده در این معاهدات محول شده است.²⁹

۵. کمیسیون مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در آسیای جنوب شرقی

معاهده بانکوک کمیسیون منطقه‌ای عاری از سلاح هسته‌ای آسیای جنوب شرقی را بنیان نهاده است همه اعضای معاهده به خودی خود عضو این کمیسیون نیز هستند و وظیفه آن نظارت بر اجرای مقررات معاهده است که بنا به اقتضا مقررات معاهده از جمله نقض در مقررات است. هر یک از اعضا و هماهنگی در ارتباط با اجلاس وزیران آسه آن تشکیل جلسه می‌دهد و در آغاز هر اجلاس رییس و کارمندان را انتخاب می‌کند. حدنصاب تشکیل کمیسیون، دوسوم اعضای آن بوده، تصمیمات آن به اجماع و به صورت شکست اجماع با دوسوم اکثریت اعضا حاضر و رأی‌دهندگان اتخاذ می‌شود، مگر معاهده به گونه‌ای دیگر مقرر کرده باشد هم‌چنین قواعد شکلی و مالی حاکم بر بودجه کمیسیون ارکان فرعی آن به اجماع تعیین می‌شود. (ماده ۸ معاهده بانکوک)

رکن فرعی کمیسیون اجرایی که مرکب از تمامی دول عضو معاهدات مهم وظایف کمیته عبارت‌اند از حصول و اطمینان از اجرای مناسب اقدامات تحقیق بر اساس مقررات نظام کنترل که در ماده ۱۰ آن پیش‌بینی شده است و بررسی، تصمیم‌گیری در مورد درخواست‌های توضیح و گروه حقیقت‌یاب و تشکیل چنین گروهی بر اساس ضمیمه معاهده بررسی تصمیم‌گیری در مورد یافته‌های آن گزارش و گزارش به کمیسیون (بند ۳ ماده ۹ معاهده بانکوک) معاهده بانکوک پیش‌بینی دو شیوه بدیع از نظارت و بازرسی خود از سر معاهده پیشین پا را فراتر نهاده است و در این خصوص نظامی غنی‌تر و محدودکننده را پدید آورده است یکی از آن دو شیوه درخواست توضیح و روشنگری بر اساس ماده ۱۲ است و شیوه دیگر

²⁹ Commission for the Southeast Asian Nuclear Weapon Free Zone and African Commission Nuclear Energy

تشکیل گروه حقیقت یاب است به موجب ماده ۱۳ معاهده بانکوک با نتیجه به رژیم‌های بازرسی این مناطق می‌توان گفت که رژیم بازرسی اخیر به گونه‌ای منسجم‌تر پیش‌بینی شده است.

تشکیل مناطق عاری از سلاح هسته به دلیل می‌تواند باعث افزایش امنیت جهان شود اولاً، ایجاد این مناطق باعث افزایش اعتماد بین دولت‌ها و تقویت نظام عدم اشاعه می‌شود ثانیاً، این مناطق برحسب تعریف و هدف محدود کردن کشورهای دارای سلاح هسته‌ای برای انتقال و استقرار پنهانی شناورهای حاوی سلاح‌های هسته‌ای خود در این مناطق می‌شود (اگرچه پیش‌بینی نشده است که اگر کشوری از ۵ قدرت هسته‌ای اقدام به نقض این قوانین کند چه نهادی و چگونه و با چه مجازات کشور نقض کننده را تنبیه خواهد کرد) ثالثاً، موجب توجه و تشویق این گونه دولت‌ها به تعهداتی است که بر اساس نظام عدم اشاعه در جهت خلع سلاح هسته‌ای به صورت تدریجی صورت می‌پذیرد (موسویان، ۱۳۸۷: ۲۱۵-۲۲۴). ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای خود در راستای نظام عدم اشاعه و خلع سلاح هسته‌ای است که اعتبار آن پی‌تی‌بدان وابسته است.

از طرف دیگر ما شاهد عدم اشاعه انرژی صلح آمیز هستیم و قدرت تخریب بالایی سلاح هسته‌ای وجود ۳۶۰۰۰ هسته‌ای با چالش‌های بی‌شماری روبرو خواهد شد و حیات انسانی و سایر اشکال حیات را تنها در کره زمین به خطر می‌اندازد و می‌طلبد بشر به خردی دست یابد که داوطلبان دست به خلع سلاح هسته‌ای بزنند. مردم و گروه‌های انسانی و جامعه مدنی، بخش‌های سیاست‌گذاری و دولت‌ها نیازمند آموزش و یادآوری دائمی و اقدامات خلاقانه متقابل هستند تا نیاز مبرم بشر به خلع سلاح و عدم اشاعه که کره زمین بدان وابسته است دست یابد (پیشین)

ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای و کار آیی آن در مقام عمل، بستگی تام به ایفای نقش و تعهد قدرت‌های هسته‌ای دارد که درون و یا برون این مناطق قرار گرفته‌اند طبعاً دگرگونی‌های سیاسی پس از جنگ سرد، ایجاد چنین مناطقی را آسان‌تر کرده و بر کار آیی آن افزوده است (ممتاز: ۵۸)

تکلیف کشورهای هسته‌ای در قبال مناطق عاری از سلاح هسته‌ای به ویژه مناطقی که این کشورها سرزمین‌های را در آن مناطق در تصرف خود دارند برای موفق شدن شکل‌گیری یک منطقه و خالی شدن آن از سلاح هسته‌ای تا حد زیادی بستگی دارد به عملکرد قدرت‌های هسته‌ای بزرگ که از همان ابتدا در معاهده عدم گسترش نظر خود را با چنین اصلی اعلام کرده‌اند در واقع ماده ۷ معاهده که قدرت‌های هسته‌ای خود عضویت دارند، به روشنی تأیید می‌کند که این معاهده به آن گروه از کشورهای که می‌خواهند از نبود سلاح هسته‌ای در سرزمین‌هایشان اطمینان حاصل کنند لطمه وارد نمی‌کند و در بیانیه پایانی اجلاس بازنگری در سال ۱۹۹۵ نیز این موضوع مطرح و یادآوری شد که مناطق عاری از سلاح هسته‌ای جز با همکاری همه دولت‌های مجهز به سلاح هسته‌ای به حداکثر کار آیی خود نائل نخواهد شد.

آنچه که مایه نگرانی قدرت‌های هسته‌ای می‌شود تهدید احتمالی منافع استراتژیک این قدرت‌ها و به خصوص سیاست‌بازدارندگی آن‌ها در سراسر جهان است خصوصاً سه قدرت هسته‌ای غربی که در شبکه‌های از اتحادها و ائتلاف‌ها نظامی به یکدیگر پیوند خورده‌اند (Fischer:46).

مواضع فرانسه و آمریکا بسیار روشن است و موافقت خود را یا ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در جایی که توازن قوا مبتنی بر نیروی بازدارنده هسته‌ای نباشد اعلام کرده‌اند.

برای برطرف کردن نگرانی‌های قدرت‌های هسته‌ای و تضمین آزادی در دسترسی کشتی‌ها و هواپیماهای حامل سلاح هسته‌ای به بندرهای و پرواز در مناطق عاری از سلاح هسته‌ای، معاهدات ایجاد این مناطق دولت‌های عضو را در اعمال حقوق حاکم بر محدوده خود مخیر می‌کنند که در صورت تمایل، اجازه پهلو گرفتن با پرواز به کشتی‌ها و هواپیماهای دولت‌های غیر عضو را بدهند و معاهده تلاتولوکو را باید بر همین اساس تعبیر کرد.³⁰

تفسیر آمریکا از پیش‌نویس تلاتولوکو در سال ۱۹۹۶ عبارت است از اینکه: معاهده پیشنهادی حاوی هیچ ممنوعیتی نیست که آزادی تردد را در نیمکره غربی محدود کند. سیاست آمریکا درباره آزادی تردد مبتنی بر ضرورت‌های امنیت ملی و علائق امنیتی حیاتی در نیمکره است. ما اعتقاد نداریم که یک منطقه عاری از سلاح هسته‌ای نیازمند این آزادی است یا اینکه باید متضمن آن باشد.

معاهده راراتونگا نسبت به تلاتولوکو لحن صریحی دارد هم‌پیمانی برخی از اعضای معاهده راراتونگا یعنی نیوزیلند در پیمان امنیتی آنزوس³¹ با آمریکا موجب شده تا این موضوع به شکل بارزتری مطرح شود از آن‌رو که کارکرد مطلوب این اتحاد نظامی تماماً موکول به اعمال آزادانه حق پرواز و نشست و برخاست هواپیماهای حامل سلاح‌های هسته‌ای دولت‌های عضو در قلمروی دولت‌های واقع در این منطقه است.

ماده ۵ معاهده راراتونگا که اختیار اعمال چنین حقی را به دولت‌ها داده است، در همان زمان واکنش اتحاد شوروی را برانگیخت. این دولت آزادی مزبور مشابهی را نسبت به عبور کشتی‌ها و هواپیماهای حامل سلاح هسته‌ای در منطقه عاری از سلاح هسته‌ای آمریکا لاتین اتخاذ کرد لازم به ذکر است که ماده ۴ پلیدابا و ماده ۷ معاهده بانکوک نیز این حق را منع نکرده‌اند و دولت‌های عضو مختارند تا در هر مورد به فراخور حال تصمیم بگیرند.

در حالی که اتحاد شوروی با درج شروطی از این قبیل مخالفت کرده است موضع شوروی از آنجا صحیح می‌نماید که در عمل تشخیص و تفکیک بین یک ورود و نشستن ساده با توقیفی که این اسناد منع کرده‌اند، بسیار مشکل است (Fischer:36).

در جنگ مالویناس - فالکلند در سال ۱۹۸۲، این سؤال مطرح شد که آیا حضور ناوها و هواپیماهای انگلیسی حامل سلاح هسته‌ای مغایر با مقررات معاهده تلاتولوکو نبوده است؟ در پاسخ به این سؤال از نظر حقوقی، تکلیف قدرت‌های هسته‌ای با پیوستن آن‌ها به پروتکل‌های ضمیمه معاهدات ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای به بار می‌آید به این طریق، قدرت‌های هسته‌ای ملزم می‌شوند که این معاهدات را رعایت کنند از انجام اعمال مغایر با تعهدات اعضا بپرهیزند.

در معاهده تلاتولوکو، این موضوع در پروتکل ضمیمه دوم آن گنجانده شده است. آمریکا و شوروی به اسناد الحاق خود به این پروتکل، اعلامیه‌هایی را منضم کرده‌اند که در آن مسائل عبور کشتی‌ها و هواپیماها ذکر شده‌اند؛ در معاهده راراتونگا، دولت‌های انگلستان، فرانسه و آمریکا اعلامیه مشترکی را در ۲۰ اکتبر ۱۹۹۵ اعلام نمودند که پروتکل ضمیمه معاهده را در سه ماهه اول سال ۱۹۹۶ به امضا می‌رسانند.

³⁰ Hizakazu Fujita op. cit. p. 340

³¹ .ANZUS

تشکیل سازمان خاص اوپنال (OPANAL) برای تایید و اعمال یادمان‌ها در منطقه آمریکای لاتین، برخلاف ام‌پی تی منطقه آسیای مرکزی اعضا را ملزم به اتخاذ پروتکل الحاقی و اجرایی معاهدات راروتونگا و بانکوک و تبادل نظر و اشتراک گذاری اطلاعات کرده است. تجربه آرژانتین نیز شامل حسابداری و کنترل مواد هسته‌ای است که کشور ABACC که توسط برزیل و آرژانتین تاسیس شده است موظف به بررسی تمام مواد و تجهیزات هسته‌ای در این دو کشور به صورت انحصاری برای اهداف صلح‌آمیز استفاده می‌شود در این میان نظارت و بازرسی با بازرسان آرژانتین است و تایید آن در برزیل است علی‌رغم بی‌اعتمادی اولیه که بین این دو کشور بوده است این سیستم بازرسی متقابل توانسته است یک رابطه مثبت بین این دو کشور ایجاد کند.

ماده ۱۲ پیمان پلیدا با ایجاد کمیسیون آفریقایی در مورد انرژی هسته‌ای است (AFCONE) که برای حصول از اطمینان انطباق با معاهده ایجاد شده است.

در معاهده پلیدا با نیز همین روش برای ابزار و ایفای تعهد قدرت‌های هسته‌ای بکار رفته است و در پروتکل سوم این معاهده به‌طور خاص با فرانسه و اسپانیا است که جزایری را از حوزه جغرافیایی آفریقا همچنان در حاکمیت خود دارند و از آن‌ها می‌خواهد که مقررات معاهده را در آن نقاط رعایت کنند.

به‌طور کلی در مناطق عاری از سلاح هسته‌ای که تاکنون شکل گرفته‌اند چند نکته مشترک بوده است که عبارت‌اند

از:

- سنت‌های حقوقی و سیاسی مشترک
- بنای دولت‌های منطقه به همکاری
- نبود ذخایر سلاح هسته‌ای

از همه مهم‌تر نبود ذخایر مهم سلاح هسته‌ای در آنجا که خود حکایت از نبود اختلاف و رقابت شدید میان دولت‌ها

نتیجه گیری

بهره‌برداری از سلاح هسته‌ای با توجه به موقعیت هر کشوری متفاوت است چنانچه کشورهای هسته‌ای پنج عضو دائم به دلیل به رسمیت شناخته شدن تسلیحات هسته‌ای همچنان بیشترین میزان بهره‌برداری را دارند و کشورهای که باهدف دشمن فرضی به سلاح هسته‌ای دست یافته‌اند نظیر هند و پاکستان نوعی توازن به وجود آورده‌اند و توانسته‌اند با خویشتن‌داری بیشتری بحران و تنش در روابط شان را مدیریت کنند و در این میان کشورهای رژیم صهیونیستی و کره شمالی علی‌رغم صرف هزینه‌های هنگفت بهره‌برداری موثری از سلاح هسته‌ای نداشته‌اند.

در منطقه سلاح هسته‌ای باید تنها پنج عضو شورای امنیت که بر طبق ماده ۶ مسئول اجرای نظام عدم اشاعه هستند اقدام به دادن تضمین امنیت منفی کنند و غیر از آن هر کسی که در منطقه عاری از سلاح هسته‌ای قرار دارد باید خلع سلاح شوند.

موفقیت در شکل‌گیری مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در مناطقی که هیچ کشوری دارای سلاح هسته‌ای نبوده به بیشترین میزان بوده است و در مناطقی که از حساسیت‌های امنیتی سیاسی برخوردار بوده کمترین میزان را داشته است. تضمین امنیت منفی یک الزام حقوقی معتبر در نظام بین‌الملل به شمار می‌رود اما باید در نظر داشت که برای کشورها حمله هسته کماکان به عنوان آخرین گزینه روی میز است.

ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای اقدام پیش‌دستانه و پیشگیرانه در جهت جلوگیری از سلاح هسته‌ای بوده است و رژیم خلع سلاح در برخی نقاط به خواست ملت‌ها بوده و در برخی نقاط دیگر تحمیلی بوده است و عمدتاً این خلع سلاح برای کشورهای با قدرت متوسط و کوچک اتفاق افتاده است و در نواحی که هیچ کدام مجهز به سلاح نبودند موفق‌تر و زودتر اتفاق افتاده و در نواحی که یکی از کشورها دارنده سلاح هسته‌ای بوده با وقفه طولانی همراه بوده یا با شکست روبرو شده است.

در مناطقی که دولت‌های منطقه فاقد سلاح اتمی بوده‌اند و همگی بر سر تشکیل منطقه توافق داشته‌اند ایجاد منطقه اقدامی داوطلبانه و اعتماد ساز است که پیامد آن خلع سلاح داوطلبانه بوده است از آنجایی که خلع سلاح یک پیامد زوری و تحمیلی است کشورها ترجیح دادند که خودشان به صورت داوطلبانه درخواست ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای را ارائه دهند تا از دخالت قدرت‌ها در امان بمانند.

فکر ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای از سال‌ها پیش به عنوان یک برنامه میان‌مدت در جهت نیل به خلع سلاح کامل هسته‌ای مطرح شد علی‌رغم پایان مخاصمات بین دو قطب از آنجایی که هنوز سلاح هسته‌ای جایگاه خود را در حوزه قدرت حفظ کرده بعید به نظر می‌رسد که خلع سلاح هسته‌ای شکل بگیرد اما مفهوم منطقه عاری از سلاح هسته‌ای می‌تواند کماکان به عنوان ابزار مهمی در کاهش تنش در مناطق بحرانی و نهایت تضمین صلح و امنیت بین‌المللی به کار گرفته شود. در حقیقت سلاح هسته‌ای یک سلاح ذاتاً سلاحی است سیاسی و تنهاترین اثر معقول با سرشت این سلاح، بازدارندگی آن است (Meyrowitz, 2022). بدین ترتیب بعد از ظهور سلاح هسته‌ای و میزان تخریب آن بود که جهانیان را به تفکر واداشت تا از پیشرفت چنین سلاحی جلوگیری کنند برای کشورهای قدرتمند و دارای سلاح هسته‌ای این امر بر دو

روند تأثیر داشته است تعریف‌های برگرفته از بازدارندگی بر مبنای این موضوعات بنا شد تقسیم کشورها دوست و دشمن، تعریف رئالیسم از امنیت، تقویت و تکریم بی‌اعتمادی و ایجاد اختلاف و ارباب و درعین حال ممانعت دشمن از اقدامات مسلحانه است به‌ظاهر این موارد در خلاف جهت هم و بعضاً متضاد هستند یعنی تهدید کماکان وجود دارد بدین معنا که احساس عدم اعتماد و ناامنی حتی اگر اقدام مسلحانه‌ای در میان نباشد در بین کشورها به قوت خود باقی است و یکی از دلایل انباشت سلاح در عمل مقابله با این تهدیداتی است که ناشی از بی‌اعتمادی است. این اقدام داوطلبانه برای کشورها محسوب می‌شود و اعتماد ساز درحالی که خلع سلاح اقدامی اجباری و غیر داوطلبانه است تجربه که سلاح هسته‌ای پشت سر گذاشته مشخص کرده است که خطر احتمالی حمله تهدید و بازدارندگی جنگ سرد بین قدرت‌های بزرگ بیشتر است. مهم‌ترین دلیل که کماکان به قوت خود باقی است سیاست بازدارندگی هسته‌ای قدرت‌های بزرگ است زیرا کار آیی مناطق بستگی به ایفای نقش قدرت‌های هسته‌ای دارد که درون و یا برون این مناطق قرار گرفته‌اند.

وجود اختلافات منطقه‌ای ملاحظات عملی و دکترین نظامی در منطقه، منافع قدرت‌های بزرگ هسته‌ای در خارج از منطقه به دلیل حفظ توازن نظامی و قدرت بازدارندگی، پیمان‌های نظامی از دلایلی هستند که باعث شده‌اند برخی از طرح‌ها در زمینهٔ ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای نتوانند تبدیل به اسناد حقوقی شوند نظیر خاورمیانه، آسیای جنوبی، اروپای مرکزی و شرق، اروپای شمال و بالکان و منطقه خاورمیانه است با مروری بر نحوه شکل‌گیری مناطق می‌توان گفت اراده و یکپارچه بودن منافع کشورهای منطقه و اجماع قدرت‌ها در شکل‌گیری مناطق عاری از سلاح هسته‌ای نقش مؤثری داشته است. در پایان می‌توان گفت که ایجاد مناطق عاری از سلاح هسته‌ای در راستای نظام عدم اشاعه و یک اقدام پیشگیرانه در جهت دستیابی به سلاح هسته‌ای است که همچنان موضع بازدارندگی ۵ کشورهای دارنده سلاح هسته‌ای را حفظ می‌کند و تنها از ایجاد رقابت و اختلاف در منطقه موردنظر برای دست‌یابی به سلاح هسته‌ای جلوگیری می‌کند و دارای اثری روانی و سیاسی است کماکان این ابهام وجود دارد که اگر یکی از این ۵ عضو دارنده سلاح اتمی که خود ۵ عضو دارنده حق و تو در شورای امنیت سازمان ملل هستند در قبال کشورهای که در مناطق عاری از سلاح هسته‌ای وجود دارند نقض تعهدات کنند توسط چه نهادی و چگونه باید آن برخورد شود.

منابع

خبرگزاری آریا (۱۳۹۳)، <http://www.aryanews.com/News.aspx?code=20120918144706279&svc=31>،
راوری، مریم (۱۳۷۷)، راهبردهای جامعه بین‌المللی در راستای خلع سلاح کامل هسته‌ای پایان‌نامه دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران زمستان ۱۳۷۷.

ضیایی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین‌الملل عمومی، انتشارات کتابخانه گنج دانش، تهران، سال ۱۳۸۵
ظریف، محمدجواد؛ سجادی‌پور، سید محمد کاظم (۱۳۸۴)، دیپلماسی چندجانبه نظریه و عملکرد سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، جلد دوم، تهران: وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و نشر، سال ۱۳۸۴

ممتاز، جمشید (۱۳۷۵)، نظام حقوقی مناطق عاری از سلاح هسته‌ای، فصلنامه مطالعات سازمان ملل متحد: سال اول: پاییز و زمستان ۱۳۷۵
موسویان، حسین و دیگران (۱۳۸۷)، خاورمیانه عاری از سلاح کشتار جمعی: چشم‌انداز جدید، فصلنامه راهبرد سال، ۱۶، شماره ۴۸، تابستان ۸۷ صص ۲۱۵-۲۲۴.

Cipollone, 1997:49-50. D.B(ed) Nuclear Weapons free Zones in the 21 century united nation institute Disarmament for Research Now York an Geneva 1997, p.49.50

Comprehensive study of the Question of Nuclear Weapons Free Zones on All Its Aspects, Special Report of the Conference of the Committee on Disarmament U.N. doc. A/10027/Add I 1976.

disarmament (2001), weapons of mass destruction, <http://www.disarmament.ir/component/content/article/14-weapons-of-mass-destruction/111-timeline-of-disarmament>

Fischer G,(1967), the Non - proliferation and arm nuclear, AFDI 1967 p.48.

Henri Meyrowitz(2022) "the status and the arm nuclear in the international system " op.cit. p.300

house (2001), <http://www.house.mo.gov/billtracking/bills141/billpdf/intro/HR3261I.PDF>

<http://www.house.mo.gov/billtracking/bills141/billpdf/intro/HR3261I.PDF>

Jan Prawitz et James F. Leonard (1996), 'A Zone Free of Weapons of Mass Destruction in the middle East' , Publliction de I'UNIDIR op.cit.

Macdonal , R.St.J. (1989)"Nuclear – weapon- free zone and Principles of international law" in International law and its sources liber amicormn marten bos Edited by wybo P.(Kluwer Law and Taxation Publishers 1989

Oas(2004),INTER-AMERICAN SPECIALIZED CONFERENCES ON PRIVATE INTERNATIONAL LAW,www.oas.org/dil/AG-RES_2033_XXXIV-O-04_eng.pdf

UN (2001), Nuclear-Weapon-Free Zones, <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/nwfz>

unidir (2002), The Treaty of Pelindaba on the African Nuclear-Weapon-Free Zone, <https://unidir.org/sites/default/files/publication/pdfs//the-treaty-of-pelindaba-on-the-african-nuclear-weapon-free-zone-297.pdf>

www.nti.org/h_learnmore/nwfztutorial/index.html. See also Hamel-Green